DÜŞÜN-Ü-YORUM
Anadolu Aydınlanma Vakfı Sosyal ve Kültürel Bülteni • Sayı 36 • Mayıs 2013 • Ücretsizdir

Ayşe Acar

Milliyetçilik ırkların üstünlüğüne dayalı, insanları bölüp parçalayan ilkel bir unsur mudur? Ya da insanları çağlar boyu "toplumsal anomiye" sürüklenmekten koruyan, tarihle bugün arasında köprü kurarak kimlik / varlık tanımlaması yapılmasını sağlayan evrensel bir unsur mudur?

Latincede *natio* kavramı dilimizde iki kelime ile günlük kullanımda karşılığını bulmaktadır: Arapça bir kelime olan "millet" ve aynı anlamda Türkçe bir kelime olan "ulus". Millet kelimesi Arapçada iki anlamda kullanılmaktadır: din topluluğu ve bir amaç etrafında birleşen insanlar topluluğu. Medine Anayasası'nın ilk iki maddesi örneğinde olduğu gibi bu anlamlardan ikincisi birinci anlamı kapsamaktadır. (1)

Millet tanımlamasına iki ayrı görüşün yaklaşımı şöyledir:

Ziya Gökalp: "Dilce, dince, ahlâkça ve bediiyatça (estetik ve güzel sanatta) müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümre."

Yusuf Akçura ise: "Irk ve birliğin esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında birlik hâsıl olmuş bir cemiyet-i beşeriyedir."

Millet–Ulus / Milliyetçilik–Ulusçuluk tanımlamaları üzerine dünya literatüründe önemli eserler vermiş isimlerin başında ise hiç şüphesiz Anthony Smith, Ernest Gellner, Benedict Anderson, Eric Hobsbawn gelmektedir. Literatürün milliyetçilik üzerine temel yaklaşımı kavramın modern olup olmaması ve evrenselliği üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu temel tartışmaları bir analizle karşılaştıran ve bu karşılaştırmalar sonucunda bize yetkin bir tanım sunan dünyaca ünlü sosyolog Anthony Smith, *Ulusların Etnik Kökeni* adlı eserinde şu önemli soruları soruyor:

"Neden insanlar ülkeleri için canlarını feda eder? Neden kendilerini böylesine güçlü bir şekilde ulusal; yani milli kimlikleriyle tanımlarlar? Ulusal karakter ve milliyetçilik evrensel midir? Veya ulus tamamen modern bir olgu ve tamamen modern toplumsal koşulların bir ürünü müdür? Ve ne şekilde kullanırsak kullanalım "ulus" ve "ulusal kimlik" kavramlarıyla ne demek istiyoruz?"

Aynı isimli eserde çalışma yöntemini ise şöyle belirliyor: *"Bu çalışma temel bir konuya –ulusun modern bir olgu olması veya olmamasına– odaklanarak bu sorulara cevap arar. Bu husus kaçınılmaz olarak, tarihsel kayıtların, daha genel açıklayıcı bir çerçevede sunduğu ve çoğunun milliyetçi bağ ve duyguya dair delilleri toplamak için milliyetçiliğin başlangıç noktası olarak (18. yy sonlarını) aldığı dönemlerin çok daha gerilerine dönme şansı tanır. Bu genel çerçeveler tarihsel ve sosyolojiktir."*

Smith millet-ulus/milliyetçilik kavramları için sözü edilen eserde iki akademik görüşü gündemine alır:

Modernistler–Primordialistler:

Modernistler bu perspektif ulusun, toplum ve tarih mozaiğinde bulunan doğal ve gerekli bir unsur olmadığını; kapitalizmin, bürokrasi ve seküler faydacılık gibi modern gelişmelerin ürünü, yani tamamen modern bir olgu olduğunu öne sürmektedir. Milliyetçiliğin çağdaş koşullara bütünüyle uyum sağlamış olmasından dolayı, ulus bugün yaygın bir şekilde var olsa bile, aslında kökleri ne insan doğasında ne de tarihte olan, gerçekten de koşullara bağlı bir olgudur. Bu iddia ulusun ve milliyetçiliğin neredeyse kesine yakın bir şekilde 18. yy'ın ikinci yarısında –biraz daha erken ya da geç

olabilir– başladığını, Antik Çağ'daki ya da Orta Çağ'daki bunlara benzer gibi görünen şeylerin tamamen rastlantı ve istisna olarak anlaşılması gerektiğini öne sürerek devam eder. Yöntemsel bakımdan da bu görüş, hem ulusun yakın geçmişteki yaygın varlığını hem de modern öncesinde olmamasını, modern endüstriyel uygarlıklarla onları önceleyen tarıma dayalı uygarlıklar arasındaki büyük farklılıklarla karşılıklı olarak bağlantılı bir şekilde aldığı için, ulus ve milliyetçilik çalışmaları açısından hareket noktasını modernliğin koşulları ve süreçleri içinde tanımlar.

Basit anlamda modernlik (modern koşullar kompleksi) hiçbir şekilde ulusal kimliği gerçekleştirmenin bir yolu değildir, ne kadar dolaylı olursa olsun onun ürünü değildir; ulus ve milliyetçilik, modernlik ve modern uygarlıkla karşılıklı bir ilişki içindedir ve bu ana gövdeden ayrılan bir daldır.

Modernistler bir bakıma haklıdırlar. Batı Avrupa'da belli bir ulusal duyguya 15. yy'ın sonu ve 16. yy'da rastlanırken, ideoloji ve hareket olarak milliyetçilik 18. yy'ın sonunda ortaya çıkan bir olgudur. Ulus-Devlet de siyasal bir norm olarak moderndir. Eğer Avrupa devletler sistemi 1648 yılındaki Vestfalya Antlaşması'yla ortaya çıktıysa, 19. yy'a kadar bu devletler "ulus-devlet"e dönüşmeye başlamamış, dolayısıyla ulus-devlet sistemi meydana gelmemiştir. Bu bağlamda ulus ve ulusal karakterin modern olduğu görülecektir.

Bu görüşle ilgili güçlükler de vardır. Çünkü Yunanlıların ve Romalıların kendi kültürlerini paylaşmayan ve kendi kent-devletlerinden gelmeyen halklara ve Antik Mısırlıların Nübyelilere ve Asyalılara bakışı ile Mezopotamya kültüründen ve İncil'den kaynaklanan ayrımlar gibi modern ulusal kimlik karakter fikrine ilişkin şaşırtıcı paralellikleri modern öncesinde, hatta antik dünyada bile buluyoruz. Yine antik dünyada milliyetçiliğe benzer hareketlere rastlıyoruz (Pers yayılmasına karşı İyonya direnişi veya Sezar'ın seferine karşı Gal direnişi gibi milliyetçi hareketleri görüyoruz).

"O halde, ulusları ve milliyetçiliği tamamen modern olgular olarak değerlendirmekte haklı mıyız" sorusuyla devam ediyor Smith:

"Primordialist görüş: Dil, din, ırk, etnisite ve toprağa dayalı primordialist bağların önemi üzerine Edward Shils'in çalışmasından yola çıkarak bu görüşü savunanlar etnik toplulukların ve ulusların, tarihin doğal birimleri ve insan deneyiminin bütünleştirici unsurları olduğunu iddia ederler. Bu önermenin sosyo-biyolojik versiyonu, etnisitenin kan bağının uzantısı olduğunu ve kan bağının da hayatta kalma mücadelesi olduğunu vurgular. Aynı görüş açısından sosyolojik versiyonları; dili, dini, ırkı, etnisiteyi ve toprağı tarih boyunca ortak amaca sahip insan gruplarını örgütleyen temel ilke ve bağlar olarak değerlendirmiştir."

Anthony Smith'in bu görüşe (Primordialist) eleştirisi ise şöyle:

"Kolektif kültürel bağların ve duyguların Antik Çağ'dan beri var olduğuna işaret ettiklerinde, iddiaları bunları açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu görüşün aidiyet ihtiyacı veya dinsel topluluk gibi (ki bunu doğal olarak evrensel bulmuyor Smith) *insan karakteristiklerine atıf yaptıklarında, bu iddia edilen ihtiyaçlarla ulusların ve milliyetçiliğin oluşumu, onun varlığı arasında yeterli bağ yoktur."*

Smith, daha aynı eserde (Ulusların Etnik Kökeni) bu bağı kendi kurarak ve geniş toplumsal süreçlerdeki rolleriyle birlikte sembolizm ve mitolojiyi merkeze koyan bir tanım yapıyor ve çalışmasının amacını ise, *"Modern ulusların etnik kökenlerine ve temellerine uzanmak ve böylece modernist yaklaşımın yeni bir şeklini sunmak istiyorum,"* şeklinde özetliyor.

Literatürde büyük önem arz eden bu analizi yaparken Smith başlangıçta *"ethnie"* kavramını kullanıyor ve nedenini şöyle açıklıyor:

"Modern ulusal birimler ve duygularla önceki dönemlerin kültürel birimleri ve duyguları arasındaki benzerlikler ve farklılıkları ortaya koyacak bir analize ihtiyaç duyulmaktadır. Ben bu amaçla ethnie kavramını kullanacağım. Böyle bir analiz için biçim, kimlik, mit, sembol ve iletişimle ilgili kodlar da çok önemlidir. İngilizcede etnik grup ya da topluluk kavramını karşılayan bir terim yoktur. Belirsiz bir şekilde 'halk' önerilir bazen. Yunancada çeşitli kullanım içimleri var etniğin; arkadaş takımı, insan kalabalığı, arı kovanı, kuş sürüsü... Platon'da haberciler kastı gibi belli bir kast ve son olarak pagan anlamında kullanılıyor."

Smith bu tanımlarda, *"Ortak payda aynı klan ya da kabileye bağlı olmaları gerekmeyen birlikte hareket eden veya yaşayan bir grup hayvan ya da insan düşüncesi ile oluşur,"* ifadesini kullanıyor. Bu ifade aynı zamanda "İbrahim'in milleti" konusuna da bir anlamda açıklık getiriyor diyebiliriz. Belirli bir din, belirli bir kabile ya da klan, *ethnie* merkezinde durmuyor.

Anthony Smith'e ait ve konu üzerine çalışma yapan pek çok sosyoloğun neredeyse eserlerinin tamamında temel bir formül gibi referans olarak gösterdikleri *"etnik olabilmenin 6 vasfı"* ise şu şekilde belirtilmektedir:

1- Ortak bir isim
2- Köken konusunda ortak bir mit
3- Ortak bir tarih
4- Belirgin ortak bir kültür
5- Belirli bir coğrafyada kurulan bir bağ
6- Dayanışma duygusu

Smith'in konu üzerine dikkate değer bazı tespitleri ise şöyle:

"Etnisite büyük ölçüde mitsel ve sembolik bir karakterde olduğu için ve mit, sembol, bellek ve değerler çok yavaş değişen faaliyetlerin ve yapıntıların biçimleri ve üslupları tarafından aktarıldığı için, ethnie bir kere oluştuktan sonra, içerisinde toplumsal ve kültürel süreçlerin ortaya çıkacağı ve her türlü koşulun baskının etkileyeceği kalıplar yaratarak, nesiller hatta yüzyıllar boyunca varlığını sürdürme, normal şekilde değişen koşullar (soykırımlar olağandışı koşullar niteliğindedir) *altında benzersiz süreklilik gösterme eğilimindedir*."

"Etnik semboller sınır muhafızlarıdır."

"Etnik için kültürel özgüllük, yani karşılaştırılamaz olmak önemlidir. Tarihsel bağlam ve kültür bir halka hem içte kendini

hem dışardakilerin gözünde kendini tanımlatır." Smith'in bu tespiti Atatürk'ün, *"Biz Türkiye Cumhuriyetini kültür üzerine inşa ettik,"* tanımlamasına bir anlamda açıklık getiriyor.

"Etnik mitler iletişim ve hareketlilik için yetenekli türler içinde aktarılır." Bu ifade *ethnie*'nin evrensel olduğu ve türe (insana) kendini öncelediği, insanı yeteneği ölçüsünde kendine taşıyıcı olarak seçtiği ve seçilemeyen türün ise doğal bir seleksiyona yine *ethnie* (maya) tarafından uğratıldığını ifade ediyor. Smith *"Etnik topluluğun 6 temel şartından bahsettiğimizde, bir kimlik duygusundan bahsediyoruz demektir,"* diyor. Ve bu tanımı bir toplumsal grup anlamında ırktan kesin olarak ayırıyor.

"Pratikte ethnie'ler, yalnızca toplumsal anlamda değil, homo sapiens'in sarı, siyah, Avustralyalı, Kafkas gibi fiziki, antropolojik alt-türleri anlamında bile birbirleriyle karıştırılmaktadır. Bu karışıklık, ırksal mücadele, toplumsal organizmalar ve ırkın ıslahına dair mealen 'bilimsel' nosyonlarıyla ırkçı ideoloji ve söylemlerin yarattığı geniş çaplı etkilerin ürünüdür."

Bu ırkçı ideolojik söylemleri, tarihçi Prof. Dr. İlber Ortaylı *"kasaba milliyetçiliği"* olarak sınıflandırmaktadır. Sözü edilen tanımlamada ise bilimsel yaklaşımlardan uzak iki farklı milliyetçilik anlayışını görmek mümkündür. İlki belirli bir ırkın diğer ırklara üstünlüğünü savunan, diğeri ise bu anlayışın antitezi olarak milliyetçiliğin ayaklar altına alınmasını savunan anlayıştır.

Oysaki bilimsel çalışmalar milliyetçiliği, zemininde mitler, semboller olan, ortak ilke ve amaçlar ve kültür etrafında toplanan, insanları bir arada tutan bir ruh olarak tanımlamaktadır. Smith, *Milli Kimlik* isimli eserinde *"Bayrak, para, marş, üniforma, anıt kutlama gibi sembollerle topluluk kimlik duygusunu deneyimler, bu iman teknesidir,"* tanımını yapmaktadır. Smith'in tanımında "iman teknesi" niteliği taşıyan 23 Nisan, 30 Ağustos ya da Çanakkale Zaferi gibi ritüeller bu ruhun, yani törenin taşıyıcı sembolleridir. Bu anlamda ritüellerin pasifize edilmesi toplumsal bellek ve ruh açısından son derece tehlikeli bulunmaktadır. İnsanları toplumsal bir anomiye sürüklemek, onlarda bulunan sonsuzluk duygusunu/cennet ütopyasını ellerinden almak, bir anlamda o topluluğu parçalamaktır. Parçalanmış topluluklar aynı zamanda devletlerin iktisadi yapılanmalarında yavaşlatıcı unsurlar haline geleceğinden "sınır koruyucu" nitelikte olan bu mitsel semboller yerine, farklı toplulukların ve doğal olarak sözü edilen topluluk için koruyucu nitelik taşımayan başka mitlerle ikame edilmek, yerli mitlerin yerine kullanılmak istenebilir. Fakat topluluğun yüzlerce yıllık belleği olan dil, kültür ve teritorya üzerine inşa ettiği mitlerle kıyaslandığında, ikame edilmek istenen bu alternatif mitler, her bir topluluk için yabancı ve kurmaca bir nitelik taşıyacak, bu nedenle bir özbilinçten söz edilemeyeceği için kalıcılığı da söz konusu olmayacaktır.

Anthony Smith, *Milli Kimlik* adlı eserinde "etnik kategorileri" tanımlarken "özbilinç" konusunda Türkler örneği ile şu tespitte bulunmaktadır: "*Bu biçimde adlandırılan nüfuslar çok az bir özbilince sahiptir, örneğin Türkler 1900'den önce ayrı, yani hâkim Osmanlı veya kuşatıcı İslamcı kimliklerinden başka bir Türk kimliğinin ayırdında değillerdi."*

Özbilinç ve Türkiye örneğine Smith dışında iki siyaset bilimcinin daha çalışmalarında rastlıyoruz. Morian Irish ve Elke Frank, Ulusçuluk–Milliyetçiliği 4 gruba ayırıyorlar:

1. Grup: İçten Milliyetçilik:
(İçte kendiliğinden, bilinçli olarak oluşmuş bir duygu değildir) Japonya, İngiltere, Almanya, İsrail, Rusya gibi örnekler verilmiştir.
2. Grup: Özbilinçli Milliyetçilik:
(Yüzyıllara dayalı bir geçmişe –ortak duyguya sahip bireyler– bireyler arası ilişkiler yeni bir formda yeniden oluşturulmuş) Bu kategori Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti örneğinden yola çıkılarak açılmıştır.
3. Grup: Anti Kolonici Milliyetçilik:
Dış etki ve sömürüye karşı oluşmuş pek çok ülke bulunmaktadır.
4. Grup: Yeniden İnşacı Milliyetçilik:
(Aşırı ulusçuluğun sonucu ulus tanımını yeniden yapan ülkeler) Japonya- Almanya gibi örnekler verilmiştir.

Anthony Smith'in "milliyetçilik" ideolojisi ve çekirdek doktrin tanımlaması ise şu şekildedir:

1- Dünya, her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan milletlere bölünmüştür.
2- Millet, bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır ve millete bağlılık bütün öteki sadakat bağlarının üstündedir.
3- Şayet özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa, insanların bir milletle özdeşleşmeleri zorunludur.
4- Dünyada barış ve adalet hâkim olacaksa milletlerin özgür ve güven içinde bulunmaları gerekir.

Ulus-devlete geçiş süreci değerlendirilecek olursa, ticaret, sanayi, ekonomi başat ögeler olarak tanımlanacaktır. 19. yy'ın 2. yarısında devletin eğitici rolü ise okullarda ulus bilincinin inşa edilmesinde önemli katkılar sağlamıştır. Bu bilincin adına vatandaşlık denilebilir. Ulus kavramının özü olarak vatandaşlık önemli bir noktadır. Smith; *"Bir ethnie'nin ulus olmak amacıyla üyelerini vatandaş'a dönüştürmesi gerekir,"* uyarısında bulunmaktadır.

Literatürde millet/ulus–milliyetçilik tanımına ilişkin tanınan bazı isimlerin ifadeleri ise şu şekildedir:

Ernest Gellner: *"Uluslar ancak ulusçuluk çağı bağlamında tanımlanabilir. Ulusçuluk çağı genel toplumsal koşullar sadece seçkin azınlıklara değil, bütün halka mal olan standartlaşmış, türdeş, merkezin desteklediği üst kültürlerin oluşmasına elverdiğinde, iyi tanımlanmış bir eğitim sisteminin denetlediği ve bütünleşmiş kültürler insanların memnuniyetle ve çoğu kez şevkle özdeşleştikleri hemen hemen tek bilimi oluşturur. Ulus, ulusal kimlik kurgusuyla somutlaşır, bunda iki kavram etkilidir; irade ve kültür."*

Alain Touraine: *"Ulus, geleneklerin, göreneklerin ve ayrılıkların yerine bütünleşmiş, aklın ilkelerinden esinlenen yasa tarafından yeniden yapılanmış modernliğin siyasal biçimidir."*

Benedict Anderson: *"Ulus, hayali bir cemaattir. Ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur, çünkü en küçük ulus üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, çoğu hakkında hiçbir şey istemeyecektir. Ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam eder."*

Max Weber: *"Mutlak belirsizlik taşıyan ulus teriminin ardında herhangi nesnel öge varsa, o da siyaset alanına ilişkindir. Ulus kendini bağımsız bir devlet biçiminde ifade edebilen bir duygu birliğidir; o halde ulus, normal olarak kendi devletini yaratma eğiliminde yaşayan bir topluluktur."*

Will Kymlicka: *"Ulus, belirli bir toprak parçası ya da yurtta yaşayan, ayrı bir ortak dili ve kültürü olan az ya da çok kurumsal olarak olgunlaşmış tarihsel bir cemaattir."*

Ernest Renan: *"Ulus tarihin derin karmaşıklıklarından ileri gelen manevi bir ilke, manevi bir ailedir."*

Anthony Smith, çalışmalarında ulus oluşturmada tarihsel 2 yöntemi şöyle tanımlar:

1- Batı Teritoryalizmi
2- Doğu Etnisizmi

Birincisinde, yani Batı modelinde, temel kavram ve yaklaşımlar; aktif siyasal, toplumsal katılım, yani vatandaşlık, yurttaşlık, laiklik, kurumsallaşma, evrensel hukuk, uygarlaşmadır.

İkincisinde, yani Doğu modelinde, temel kavramlar ve yaklaşımlar; din, ırk, salt duygu birliğidir.

Bu iki yöntem değerlendirildiğinde Smith'in Türkiye modeline yorumu şöyledir:

"*Atatürk ve Partisi etnik Pan–Türkçülüğe ve onun macerasına sırtını dönerek, özellikle Batılı hat üzerinden bir teritoryal ulus–sağlam bir teritorya, vatandaşlık hakları, ortak hukuk kuralları ve seküler bir siyasal kültür ya da vatandaşlığa dayalı din ile inşa etmeye çalıştı. Anadolu'da Türkçe konuşan, İslami bir çekirdeğin çevresinin Arap, Ermeni, Ortodoks Yunan ve diğer ethnielerle sarıldığı Osmanlı İmparatorluğu, Osmanlı elitlerinin, imparatorluk Avrupa'dan büyük ölçüde çekilinceye ve Fransız Devrimi'nin teritoryal milliyet idealleri, yöneticilerin ve entelijensiyanın toplumsal biçimlerine nüfuz edinceye kadar bir Türk Ulusu tahayyül etmesini güçlendirmiştir. Ancak Abdulhamitçi tepkilerin son yıllarında, Anadolu köylüleri için küçük düşürücü bir şekilde kullanılan 'Türk' sözcüğü olumlu etnik potansiyeli ile yeniden keşfedildi ve Batı Teritoryal ulus kavramıyla harmanlandı. Bu dönüşümün doğuştan gelen ikilemleri, hemen ardından 1908 Jön Türk hareketinin başına geçtikten sonra Enver Paşa ve yandaşlarının savaş maceralarında ve siyasetlerinde ortaya çıktı. Bu Pan–Türk etnik birlik çağrısı, alt sınıftan Türklerin hiçbir payının olmadığı, sınıfsal temelli aristokratik Osmanlı ethnie'sinin uzun süredir toprak altında kalan etnik mirasın güvenilmezliğini ortaya çıkardı. Sonunda Atatürk teritorya ötesi pan–milliyetçiliğe sırtını döndü ve yerine teritoryal vatandaş–milliyetçiliğini, Osmanlı aristokrasisinin yerine de İslam Öncesi anıları–mitleri ikame etti, çünkü sadece bu temelde Batı tipi* (ki bu Batı tipinden yurttaşlık kavramını anlamalıyız) *Batı tipi bir ulus geliştirebilirdi."*

Mustafa Kemal Atatürk'ün yöntemini 1. grupta ve bağımsız bir hareket olarak yorumlayan Smith'in bu yaklaşımına karşın Türk ulusçuluğunun bağımsız bir inşaya sahip olmadığını ifade eden yaklaşımlar da bulunmaktadır. Sözü edilen bu yaklaşımlarda Türk ulusçuluğunun inşası Osmanlı'yı doğunun bir savunucusu olarak kendine engel olarak gören Batı emperyalizminin Türkoloji Enstitüleri kurmak yoluyla var ettiği bir projedir.

Prof. Mehmet Karakaş, "Türk Ulusçuluğunun İnşası" başlıklı tezinde şu ifadeleri kullanmaktadır: *"Ulusçuluğun Türk toplumundaki ifadesi 'Türkçülük' olmuştur. Bunun nedeni ise Avrupa'da oluşan Türk imgesi ve Türklerle ilgili yapılan çalışmaların karakteridir. Modern anlamda Türklük bilinci, başlangıçta Batı'da yapılan Türkoloji çalışmalarının ortaya koyduğu veriler ve yaklaşımlarla şekillenmiştir. Osmanlı Akdeniz uygarlık alanına bağlı Doğu ülkelerinde geleneksel ilişkilerin temsilcisi olarak ortaya çıkmış ve yıllarca bunun savunusunu yapmıştır. Ancak Osmanlı'nın çözülmesiyle Batı, geleneksel Doğu'da kendisinin temsil ettiği yeni ilişkileri ve kendi modelini, geleneksel Doğu toplumlarına empoze etme imkânı bulabilmiştir. Bu nedenle Türkoloji çalışmaları Osmanlı'nın temsil ettiği ilişkilere karşıtlığı içerecek biçimde belli özellikler kazanmıştır. Bu çerçevede yeni Türk kimliği, dil ve ırk gibi olgularla Osmanlı dışında tanımlanarak, Osmanlı'ya empoze edilmeye çalışılmıştır. Batı, oluşturduğu yeni siyaset çerçevesinde yayılmacılığı karşısına sorun çıkaran engelleri aşmak için oryantalizmi ve farklı bir formatta Türkoloji'yi devreye sokmuştur. Türkoloji çalışmalarının bütün Avrupa ülkelerinde önemli bir faaliyet olarak ilgi görmesini sağlayan ve bu çalışmalara asıl kimliğini kazandıran neden, söz konusu sorunları aşma ve toplumlararası ilişkileri kendi lehlerine çevirme arzusudur.*

Batı buna paralel olarak Orta Asya Türklüğü'ne ilgi duymuş ve Türkoloji'yi siyasette etkin olan bütün Batı merkezlerinde (Paris, Berlin, Moskova, Budapeşte gibi) geliştirmişlerdir.

Batı, Doğu ile ilişkilerini kendi üstünlüğüne bağlı olarak yeni açıklamalarla düzenlemeye çalışırken, özellikle Hindistan'la Batı arasında diller kaynağı ve menşei üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, Batı dillerinin Hint diliyle yakınlığı tespit edilmiş, bu tespitler Hint–Avrupa dil ailesini adı verilen genel dil teorisini ortaya çıkarmıştır. Bu kuramlar arasında Türklerin dili ve ırkı ile ilgili açıklamalarda özellikle Ural–Altay dil teorisi çerçevesinde tartışılmıştır.

Türklerin kimliğinin Osmanlı'nın dışında sınırlandırılması, ırk ve dil kuramlarıyla belirsizleştirilmesi, Türklerin tarihteki rolleriyle ilişki kurmak veya Batı'ya aracılık yapmalarını sağlamak amacıyla Türklerle ilişki kurulmak istenmediğini göstermektedir. Aksine Türklerin, Batı siyasetine paralel olarak kimliklerinin dil ve ırk çerçevesince yeniden tanımlanması ve giderek Osmanlı'nın da bu kimlik temelinde çözülmesini amaçlamaktadır."

Prof. Karakaş'ın belirttiği dil çalışmaları incelendiğinde ilk olarak Fransa örneği ile karşılaşılmaktadır (1795). Ulus–devlet yapılanması, dil ve ulusların kökenleri konusunda ülkeleri bilimsel çalışmalar yapmaya zorladığı bu dönemde Fransa'da yapılan Türkoloji çalışması bağımsız bir başlıkla değil oryantalizm/şarkiyatçılık başlığının alt başlıklarından biri olarak bulunmaktadır. Fransa örneğinden ziyade bu kapsamda dikkat çeken çalışmalar daha çok Avusturya–Macaristan ekseninde gerçekleşmiş bulunmaktadır. Türkoloji çalışmalarına bu bölgede verilen önemin etkin nedeni ise Hun Türkleri ve Avusturya–Macaristan'ın kendini tanımlama gayretidir.

Batı'da yürütülen özelde Türkoloji çalışmalarının Orta–Asya üzerine yoğunlaşmış olması –ki kültürün/geleneğin en yetkin taşıyıcı sembolü olarak dili, tanımlandığı coğrafya üzerinden terotorya'nın belirlenmesini sağlayacaktır– Batı'nın Türkleri Orta Asya'ya sıkıştırıp hapsetme projesi olarak da değerlendirilebilir. Atatürk'ün inşasında ise kökleri çok daha derin tarihlere uzanan, Orta Asya'yı da kapsayan ama Hitit–Sümer yani Anadolu merkezli bir tutum dikkat çekmektedir. Batı'da yürütülen 'Türkleri Orta Asya ile sınırlama projesi'ne uyumsuz bağımsız bir fikir, önemli bir anti–tez niteliği taşımaktadır. Bu anlamada Etibank ve Sümerbank'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında önemli kuruluşlar olduğunu unutmamak gerekir. Mustafa Kemal Atatürk'ün çalışmalarında önem arz eden Güneş–Dil Teorisi bu kapsamda değerlendirilmektedir. Atatürk, ulus–devlet inşasında Türkleri doğal olarak Anadolu'ya yerleştirmiştir, şöyle ifade etmektedir: *"Vatanımız, Türk milletinin eski ve yüksek tarihi ve topraklarının derinliklerinde varlıklarını sürdüren eserleri ile bugünkü yurttur. Vatan hiçbir kayıt ve şart altında ayrılık kabul etmez ve bütündür."*

Mustafa Kemal Atatürk'te millet tanımı ise şu şekildedir:

"Bir insan topluluğunun millet sayılabilmesi için 'zengin bir hatıra mirasına, birlikte yaşamak hususunda ortak istekte samimi olmaya, sahip olunan mirasın korunmasını birlikte sürdürebilmek konusunda iradelerin ortak bulunmasına, gelecekte gerçekleştirilecek programın aynı olmasına, birlikte sevinmiş, birlikte aynı ümitleri beslemiş olmaya' ihtiyaç vardır; işte bu ana şartları taşıyan bir insan topluluğu millettir."

Millet oluşumunda "dil"i o milletin muhafızı olarak gören Atatürk şu tanımda bulunmaktadır:

"Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türk halkı Türk milletidir. Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili, Türk milleti için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felâketler içinde ahlâkını, ananelerini, hatıralarını, menfaatlerini, kısacası bugün kendi milliyetini yapan şeyin dili sayesinde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir, zihnidir."

Atatürk milliyetçiliğinde ırklar bir önem taşımamaktadır:

"Irklar arasında bugün görülen farkların tarih açısından önemi pek azdır. Kafatası biçimi ırkların sınıflandırılmasında

kullanılırsa da toplumsal hiçbir anlamı yoktur!"

Smith'in tanımında "sınır koruyucu" görevini üstlenen tanım Atatürk'ün ifadesi ile paralellik göstermektedir:
"Bilmeliyiz ki, milli benliğini bulamayan milletler başka milletlerin avı olur!"

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin özellik ve kabiliyetinin bir cevher olduğunu ve bu cevherin geleceğin yükselen medeniyetinde bir güneş gibi doğacağını belirtmektedir:

"Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve medeni kabiliyeti, âtinin yükselen medeniyet ufkunda bir güneş gibi doğacaktır. Bu söylediklerim hakikat olduğu gün, senden ve bütün medeni beşeriyetten dileğim şudur: BENİ HATIRLAYINIZ!"
Referanslar:

(1) Medine Anayasası:
Madde l – Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli Mü'minler (diğer dinlerden olanlar) ve Müslümanlar ve bunlara tâbi olanlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için tanzim edilmiştir.
Madde 2 – İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet teşkil ederler.
(İkinci maddede ümmet'in farklı dinlerden ve dillerden insanların bir aradalığından oluştuğunu görüyoruz.)

HAKİKATTEN DAMLALAR / *Çinli düşünür Lao Tzu'dan Bir Öykü:*

Acele Karar Vermeyin

Köyün birinde bir yaşlı adam varmış. Çok fakirmiş ama Kral bile onu kıskanırmış... Öyle dillere destan bir beyaz atı varmış ki Kral bu at için ihtiyara nerdeyse hazinesinin tamamını teklif etmiş ama adam satmaya yanaşmamış:

"Bu at, bir at değil benim için; bir dost, insan dostunu satar mı?" dermiş hep. Bir sabah kalkmışlar ki at yok. Köylü ihtiyarın başına toplanmış: *"Seni ihtiyar bunak, bu atı sana bırakmayacakları, çalacakları belliydi. Krala satsaydın, ömrünün sonuna kadar beyler gibi yaşardın. Şimdi ne paran var, ne de atın,"* demişler.

İhtiyar: *"Karar vermek için acele etmeyin,"* demiş. *"Sadece at kayıp, deyin, Çünkü gerçek bu. Ondan ötesi sizin yorumunuz ve verdiğiniz karar. Atımın kaybolması, bir talihsizlik mi, yoksa bir şans mı? Bunu henüz bilmiyoruz. Bu olay henüz bir başlangıç. Arkasının nasıl geleceğini kimse bilemez."*

Köylüler ihtiyar bunağa kahkahalarla gülmüşler. Aradan 15 gün geçmeden at, bir gece ansızın dönmüş. Meğer çalınmamış, dağlara gitmiş kendi kendine. Dönerken de vadideki 12 vahşi atı peşine takıp getirmiş.

Bunu gören köylüler toplanıp ihtiyardan özür dilemişler: *"Babalık, sen haklı çıktın. Atının kaybolması bir talihsizlik değil, adeta bir devlet kuşu oldu senin için, şimdi bir at sürün var."*

"Karar vermek için yine acele ediyorsunuz," demiş ihtiyar. *"Sadece atın geri döndüğünü söyleyin. Bilinen gerçek sadece bu. Ondan ötesinin ne getireceğini henüz bilmiyoruz. Bu daha başlangıç. Birinci cümlenin birinci kelimesini okur okumaz kitap hakkında nasıl fikir yürütebilirsiniz?"*

Köylüler bu defa açıkça ihtiyarla dalga geçmemişler; ama içlerinden, *"Bu herif sahiden gerzek,"* diye geçirmişler.

Bir hafta geçmeden, vahşi atları terbiye etmeye çalışan ihtiyarın tek oğlu attan düşmüş ve ayağını kırmış. Evin geçimini temin eden oğul şimdi uzun zaman yatakta kalacakmış.

Köylüler yine gelmişler ihtiyara: *"Bir kez daha haklı çıktın,"* demişler. *"Bu atlar yüzünden tek oğlun, bacağını uzun süre kullanamayacak. Oysa sana bakacak başkası da yok. Şimdi eskisinden daha fakir, daha zavallı olacaksın."*

İhtiyar, *"Siz erken karar verme hastalığına tutulmuşsunuz,"* diye cevap vermiş. *"O kadar acele etmeyin. Oğlum bacağını kırdı. Gerçek bu. Ötesi sizin verdiğiniz karar. Ama acaba ne kadar doğru? Hayat böyle küçük parçalar halinde gelir ve ondan sonra neler olacağı size asla bildirilmez."*

Birkaç hafta sonra, düşmanlar kat kat büyük bir ordu ile saldırmış. Kral son bir ümitle eli silah tutan bütün gençleri askere çağırmış. Köye gelen görevliler, ihtiyarın kırık bacaklı oğlu dışında bütün gençleri askere almışlar. Köyü matem sarmış. Çünkü savaşın kazanılmasına imkân yokmuş, giden gençlerin ya öleceğini ya da esir düşeceğini herkes biliyormuş.

Köylüler, yine ihtiyara gelmişler, *"Yine haklı olduğun kanıtlandı,"* demişler. *"Oğlunun bacağı kırık ama hiç değilse yanında. Oysa bizimkiler, belki asla köye dönemeyecekler. Oğlunun bacağının kırılması, talihsizlik değil, şansmış meğer..."*

"Siz erken karar vermeye devam edin," demiş ihtiyar. *"Oysa ne olacağını kimseler bilemez. Bilinen bir tek gerçek var. Benim oğlum yanımda, sizinkiler askerde... Ama bunların hangisinin talih, hangisinin şanssızlık olduğunu sadece Allah biliyor."*

Lao Tzu, öyküsünü şu nasihatle tamamlamış:

"Acele karar vermeyin. Hayatın küçük bir dilimine bakıp tamamı hakkında karar vermekten kaçının. Karar; aklın durması halidir. Karar verdiniz mi, akıl düşünmeyi, dolayısı ile gelişmeyi durdurur. Buna rağmen akıl, insanı daima karara zorlar. Çünkü gelişme halinde olmak tehlikelidir ve insanı huzursuz yapar. Oysa gezi asla sona ermez. Bir yol biterken yenisi başlar. Bir kapı kapanırken, başkası açılır. Bir hedefe ulaşırsınız ve daha yüksek bir hedefin hemen oracıkta olduğunu görürsünüz."

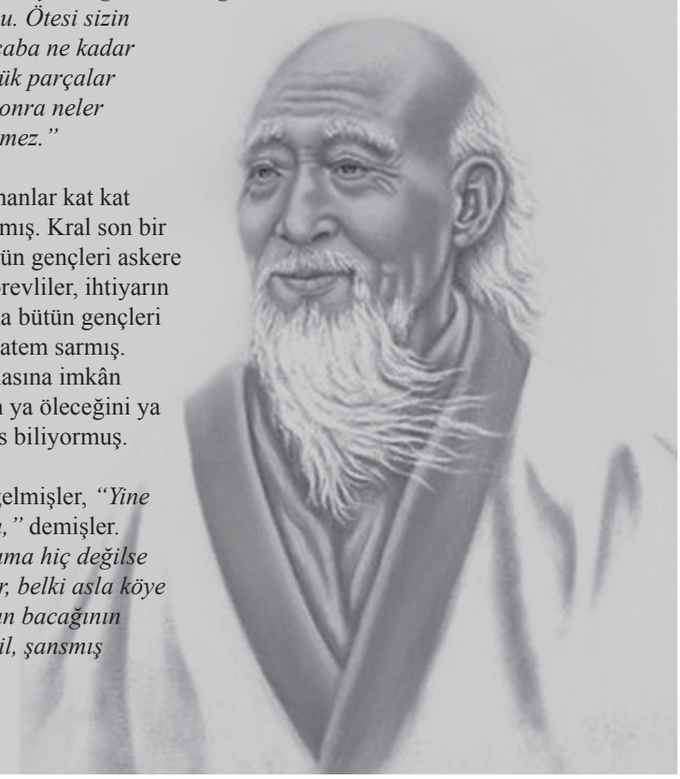

AYIN KONUĞU: *Dücane Cündioğlu* — *Deniz Tipigil*

Soru: Bir düşünür olarak uzun yıllardır sürdürdüğünüz çalışmalarınızın ürünü olan kitaplarınıza, yazılarınıza, kısaca Dücane Cündioğlu'nun geçmişten bugüne düşünce dünyasına, fikirlerine ulaşmamız mümkün. Bültenimizin röportajları ise, malumunuz, konuklarımızın yaşam öykülerini duymaya ve duyurmaya da odaklı. Hem de ilk hatırladıkları anılarından, aile öykülerinden başlayarak...

Dücane Cündioğlu: İlk evimiz Anadolu Hisarı'nda, Göksu Deresi'nin kenarındaydı, hatırlayabildiğim ilk anım da oradan. 3-4 yaşlarındayken ağabeyimin okula gittiği yolun üzerinde, sanırım onu bulmak isteğiyle evden çıkmış, Anadolu Hisarı'ndaki o eski, o küçük köprünün tam da ortasında yürürken annemin çığlığıyla durakaldığım sahne. Hem korkmuş, hem sevinmiştim. Çünkü hem yakalanmış, hem bulunmuştum.

Bir de Beykoz Çayırı'ndaki büyük mısır kazanlarını hatırlıyorum, hayal meyal. Altında ateş kaynayan, kocaman, isli, dev mısır kazanlarını... Piknik yapmak için giderdik Beykoz Çayırı'na. Aile albümündeki bazı fotoğraflar da o imgeyi zihnimde canlı tutmuş olmalı.

Ardından Çamlıca'nın etekleri. Bir hayal beldesi. Babam Kısıklı Zabıta Karakolu'na atanmış, biz de hemen alt tarafında Emniyet Mahallesi'ne, bir diğer adıyla Polis Evleri'ne taşınmışız. Küçük iki katlı evlerden oluşan üç blok. Otuz kırk kadar ev. Herkes herkesi tanıyor. Akşamları topluca eğlenceler yapılıyor, ateş üzerinden atlamalar filan, büyük bir klanın üyeleri gibiyiz. Henüz mahallenin çevresini gecekondular sarmamış. 1965-66 yılları. Göz alabildiğince uzanan yemyeşil çayırlar. Erikleri, elmaları, armutları dallarından, üzüm salkımlarını asmalarından toplayabildiğimiz yıllar. Hele hele zihnimde hâlâ yankılanan o ürpertici doğa senfonisi: Bitimsiz cırcır böceği sesleri.

Soru: Ailenizi tanıyabilir miyiz?

Dücane Cündioğlu: Annem Fatma Hanım, babam Selahattin Bey. Ağabeyim Yusuf, ablam Zuhal, bir de erkek kardeşim İbrahim olmak üzere altı kişilik bir aileydi bizimki. Ağabeyim daha sonra, Taksim Gümüşsuyu'nda işe başladığı için, Beşiktaş'a babaannemin yanına geçti, ama yine hep birlikteydik. Beşiktaş'ta Hayrettin Paşa İskelesi'nin yanında (Kaymakamlıkta) denizde yüzdürdüğümüz kâğıttan kayıkları taş atarak batırırken, arkadan dost kuvvetlerden gelen bir taşla başım yarıldığında beni Şişli Etfal'e yetiştiren de ağabeyim olmuştu, havalı tüfekle atılan tüylü mermilerden biri hedeften sekip kulağıma isabet ettiğinde de...

Babam çok küçük yaşta kaybettiği babasının adını vermiş Yusuf ağabeyime, şehit dedesinin adını da kardeşim İbrahim'e. Dedem İbrahim Çanakkale'de Conk Bayırı'nda ilk şehit düşenlerden. Kafkas cephesinden gelmiş, o zaman yeni doğmuş olan kızı Zübeyde'yi öpüp koklayıp cepheye gitmiş. Ben Çanakkale Harbi'yle yaşıtım, derdi babaannem. Sanırım oradan bir iki yıl kazanıyordu. (Gülüşmeler)

Yaş seksene dayanmış, bir gün pazarda gezerken, pazarcının biri avazı çıktığı kadar, *"Geeel abla geeel, batan geminin malları bunlar,"* filan diyerek bağırdığını duyunca, burnunu biraz yukarı kaldırarak, alçak sesle ve fakat tebessümle, *"Terbiyesiz,"* demişti, *"Ben senin nereden ablan oluyorum?"* (Yine gülüşmeler)

Rahmetli babaanneciğim çok güzel bir kadındı ve o nedenle ancak beş on yılda bir yaşı yükselirdi. Nüfus kâğıdı şimdi elimizde. Doğum tarihi 1327. Şimdiki gençler bilmez, yaklaşık, ebedi 18 yaş anlamına gelir.

Babaannemin annesi ise Müberra Hanım; kendisi öğretmen imiş. Babam, o kadar severmiş ki kendisini, yıllarca anneannesine anne demiş, annesine ise abla. '93 Harbi'nde Köstence'den İstanbul'a göç etmişler. Oraya da Kırım'dan göçmüşler. Babaannem hafif çekik gözlüydü, sanırım Kafkas kökeninin eseri. Evleri Rumeli Hisarı'nın içindeymiş; caminin hemen karşısında. 1950'lerde istimlâk edilmiş. Babaannemin evinde konsol aynasının kenarlarında hep Rumeli Hisarı'nın fotoğrafları bulunurdu, bizler küçükken kendisinin Rumeli Hisarı'na düşkünlüğünün nedenini anlamazdık, meğer mahallesinin fotoğraflarıymış onlar.

Babam 1930'da Fatih'te Zeyrek semtinde doğmuş. Yine orada Gelenbevi İlkokulu'nda okumuş. Sonra da Pertenviyal Lisesi'nde. Melami-Bektaşi meşreb bir zattı. Dedem Yusuf, Bitlis (sonradan öğrendiğimiz kadarıyla Antakya) havalisinden. Soy ağacı Horasan'a kadar gidiyor gibi. Tam bilemiyoruz, karinelerle çıkarıyoruz. Şah-ı Nakşibendi'nin sevdalılarından olduğu kesin. Babamın uğrakları ise çok fazla. Benim doğduğum yıllarda Kadiri muhibbi. Nitekim bana koyduğu isim açıklamalı bir Kuran tercümesinden. Ayıntabi Mehmed Efendi'nin Tibyan Tefsiri'nden. Hâlâ saklarım, ikinci cildin kapak sayfasında babamın el yazısıyla, Dücane'nin ismi 193. sayfada, diye yazılıdır. Orada Uhud Savaşı ile ilgili ayetlerin açıklamalarını okuyor. Düşman okları artık Efendimizin çadırına kadar gelmektedir. O sırada Ebu Dücane, Efendimize sarılarak sırtını siper eder. Babam da bu açıklamaları gözyaşlarıyla okur ve *"Bir oğlum olursa, Ebu'su Arapların olsun, adını Dücane koyacağım,"* der. Kelime Arapça ama babam Farsça mana verirdi, *dücane* iki can demektir, biri madde diğeri mana, biri dünya diğeri ahiret, biri akıl diğeri kalp diye tefsir ederdi.

Babamın dostları arasında Uşşaki, Halveti, Mevlevi yârânı ziyadesiyle. Bilhassa Üsküdar'da, Balaban'da. Çaycı Abdullah'ın tekke suretindeki kahvehanesinde (Gençken birçok kez bana da Abdullah amcanın çayından içmek nasib olmuştu.). Sonraki yıllarda, babam Taşlıtarla'da Emin Baba adlı bir zatın sohbetlerine katılmaya başlamıştı. Emin Baba'nın vefatından sonra, *"İnsan insanı insanla tanır,"* dedi, ve hep kendi semasında yalnız bir yıldız olarak yaşadı.

Anneme gelince, Kastamonu yöresinden. Karabük-Araç havalisinden bir Türkmen kızı. Anneannem Ayşe Hanım ise fevkalade mütedeyyin bir hanımdı. Yıllarca bütün vakit ezanlarını önceden abdestini almış olarak pencere kenarında beklediğini

hatırlarım. Pek konuşkan değildi. Hürmetkâr ve pek tabii ki utangaç davranırdı. Mesela babama damadı gibi değil, sanki büyüğü gibi saygıyla mukabele ederdi. Babaannemin aksine anneannemi hiç başı açık görmemiştim. Çocukluk işte, kendisi bir gün namazdayken güçlü bir merak saikiyle tülbendini kaptığım gibi kaçıvermiştim. Sanırım 9-10 yaşlarındaydım. Kına yakılmış uzun saçlarının bembeyaz olduğunu görünce çok şaşırdığımı hatırlıyorum.

Anneannem iyice yaşlandığında, bazı rahatsızlıkları nedeniyle abdest almakta zorlanıyordu. Bunu görünce, ailenin genç allâmesi olarak kendisine ayaklarını her vakit yıkamak yerine kalın yün çoraplarının üzerine mesh etmesini söyledim, sanırım hangi kitabın hangi sayfasına dayandığımı da belirtmeyi imal etmemiştim. Allah razı olsun benim âlim evladım, diyerek beni gözlerimden öptü, ama yine bildiği üzere amel etmeyi de sürdürdü. (Gülüşmeler)

Soru: Peki, ilkokula başlamanız?

Dücane Cündioğlu: Altı yaşındayken okula başladım. Ablamdan bir yıl sonra. Burhaniye İlkokulu'na. Hatırlıyorum da kocaman bir kafileyle yola çıkılmıştı. O gün mahallenin bütün çocuklarıyla ve ailelerimizle birlikte okula başlamıştık sanki.

Ablamın sınıf öğretmeni Mevlut Hoca komşumuzdu, evlerimiz bitişikti. Keza aynı okulun (Burhaniye İlkokulu'nun) Müdürü Hikmet Bey de komşumuzdu, onlar da bizim alt katımızda oturuyorlardı. Oğlu Kenan da benim yaşıtımdı. Hikmet Bey Zeynep Kamil'de Mustafa Noyan İlkokulu'na tayin olunca, biz de Kenan'la birlikte babasının peşinden aynı okula tayin edildik. Millet Parkı'na kadar yürüyor, oradan da belediye otobüsüyle Zeynep Kamil'e gidiyorduk. Her gün, doğduğum hastanenin önünden geçiyor, Valide Atik Camii'nin çaprazında, Toptaşı Cezaevi'nin tam da önünde yer alan okuluma yürüyordum. Artık büyümüş, 9-10 yaşlarında koca bir adam olmuştum.

Her gün aksatmadan yaptığım bir iki şey vardı: İlki, sabahları bir el arabasından sıcak poğaça almak ve hastanenin önünde konuşlanmış yaşlı bir dilenciye ne yapıp edip harçlığımın cüzi bir kısmını vermek. Bir de çıkışta okul önündeki turşucudan bardak bardak lahana turşusu alıp keyifle o acı sulara gark olmak. Paskalya günlerinde satılan renkli yumurtaları alıp tokuşturmayı ise saymıyorum bile.

Ben İstanbul'da birkaç semtte büyümek talihine erişenlerdenim. Biz Emniyet Mahallesi'nde otururken babaannemler de Tarabya'da (Kireçburnu'nda) oturuyorlardı. 9 yaşına kadar çocukluk anılarımın önemli bir kısmı da bu nedenle Boğaz'ın öteki yakasına aittir. Nitekim biz daha sonra Bağlarbaşı'na (Fıstıkağacı'na) taşındığımızda, babaannemler de Beşiktaş'a taşındılar.

Soru: Çocukluğunuz boyunca İstanbul'un iki yakası arasında sürekli gidip gelmiş olmalısınız...

Dücane Cündioğlu: Hem de nasıl. Üsküdar'la Beşiktaş arasında çalışan küçük motorlar vardı (şimdi onların azman ağabeyleri aynı hatta çalışıyor), çocukluğum o deniz motorlarına binmekle geçti diyebilirim. Deniz bazen öyle dalgalı olurdu ki motor beşik gibi sallanırdı. Hatırlıyorum da bir defasında dalgalar motorun yan pencerelerine çok sert vurmaya başlayınca, benim de dudaklar aşağıya doğru inmeye başlamıştı, ağladım ağlayacağım, fakat ablam benden önce davrandı ve ortalığı ayağa kaldırdı. O sıra benim de ona eşlik edeceğimi anlayan diğer yolcular, hemen ablama, bak erkek adam hiç ağlıyor mu, nasıl da cesur filan deyip beni göstermeye başlayınca, utanmış ve çaresiz ağlamaktan vazgeçmiştim.

Ablamla biz ikiz kardeş gibi büyüdük, birbirimizi bir başka severiz. Nitekim bir gün tek başınayken babaanneme ablamı çok özlediğimi söylemişim. Zuval (Zuhal) nerede diye ağlamaya başlamışım. Babaannem de mahsustan, niçin özlüyorsun ki ablanı, sana bağırıyor, çağırıyor, vuruyor filan demiş. Ben de, olsun, o benim ablam değil mi, döver de, sever de, size ne, diye cevap vermişim. Demem o ki hâlâ bu göz yaşartıcı sadakatimin ödülünü ablamdan devşirmeye devam ederim (Gülüşmeler). Ayrıca yüzmeyi de, bisiklete binmeyi de ablama ben öğrettim.

Biraz büyüdükçe ablamla ben, ilkokul dörtte ve beşte okuyan iki küçük çocuk olarak bütün tatillerimizde Fıstıkağacı'ndan Üsküdar'a, Üsküdar'dan da motorla Beşiktaş'a gitmeyi sürdürdük. Babaannemizin evi bizim cennetimizdi. İki yoldan eve giderdik, ya Yumurcak Sineması'nın önünden, ya da Suatpark ve Mıstık Sineması'nın önünden. Çarşı'nın girişinde, eski Rum okulunun karşısında bir Rum midyecimiz vardı, oradan midyemizi almadan geçmezdik, daha doğrusu geçmezdim. Ablam giyinmeye meraklıydı, bense yemeğe.

Ortaokulun başlarında büfelerde satılan sosisli sandviçlere çok düşkündüm. Bol salçalı ve üzerinde de Rus salatası, aman aman... Bütün harçlığımı sosislilere yatırdığımı bilirim. Bir gün babaannemle Beşiktaş'a geçerken Üsküdar Meydanı'nda büfeden bana sosisli sandviç almıştı. Baktı iştahla yiyorum, bir tane daha ister misin, diye sordu. Evet, dedim. Benim ikinciyi de hızla yuttuğumu görünce, *"Çok mu seviyorsun?"* diye sordu, ben son lokmayı yutarken, evet manasında başımı aşağıya doğru salladım. Derken eve gittik, akşama doğru, babaannem masaya büyükçe bir tencere getirdi, içinde kıpkırmızı enfes bir salça sosuna batmış kocaman sosisler. Tencerenin ne kadarını yediğimi

hatırlamıyorum ama hatırladığım, bir daha sosisli sandviçi ağzıma koymadığımdır. Sanırım o gün sadece karnım değil, gözüm de doymuştu.

Soru: Babaannenizle başka öyküleriniz de olmalı...

Dücane Cündioğlu: Olmaz mı, çocukluk öykülerimin en büyük kahramanı babaannemdir. Hasta olduğum bir gün, ateşim çıkmış herhalde, babaannem başımda bekliyor ve ağlıyormuş. Birden gözlerimi açmışım, *"Niye ağlıyorsun babaanneciğim,"* diye sormuşum, o da, *"Sen hasta oldun diye ağlıyorum yavrum,"* demiş. Ukalalık o yaşta başlamış olmalı ki hemen, *"Niye ağlıyorsun ki,"* demişim, *"İyiydim hasta oldum, şimdi hastayım, sonra yine iyi olacağım, sen niye ağlıyorsun?"* Babaannem de, *"Ah oğlum, galiba senin kadar aklım olmadığı için ağlıyorum,"* demiş.

Soru: En sevdiğiniz çocukluk oyunlarını sorsam?

Dücane Cündioğlu: İlkokul zamanlarında en çok misket oynamayı severdim, liseye yakın yaşlarda ise bilardo. Bilardoyu Üsküdar'da ilk açılan salonlarında öğrendim. Yaşım tutmuyordu ama yine de Doğancılar'da Arzu Bilardo Salonu'ndan çıkmıyordum. Sonunda bilardoda, bu vesileyle biraz övünmeme izin veriniz lütfen, semtin efsane çocuklarından biri haline gelmiştim. (Gülüşmeler)

Yıllarca iki şeyin hayalini kurdum. Bir tanesi evimde bir bilardo masası, kimse karışmadan ve ücret de ödemeden dilediğim kadar, örneğin sabahlara kadar bilardo oynamak, diğeri ise bütün odaların duvarlarını tavana kadar kütüphaneyle kaplamak. Hayallerimin ilki gerçekleşmedi, doğrusunu söylemem gerekirse eski heyecanım da pek kalmadı. İkinci hayalimi ise büyük ölçüde gerçekleştirdim. Ama sorun şu ki duvarların miktarı ihtiyaca yetmediği için ben de, misafirlerim de salonun içinde kitapların arasından geçerek yürümek zorunda kalıyoruz.

Soru: Aile içi iletişiminiz nasıldı genel olarak, kurallar sıkı mıydı, biraz anlatsanız...

Dücane Cündioğlu: Ailenin en kesin kuralı, hava kararmadığında ailenin bütün fertlerinin evde olmak zorunda olmasıydı. Lisedeyken bu sınırlamaya uymak benim için çok zor olmuştu. Bugün bile eve geç gelsem, içten içten bir zevk duyarım geç kaldığım için ve bilinçdışım, artık babam bana karışamaz, der keyifle ve sessizce.

Akşam yemekleri bizim için kutsal sayılırdı. Hele hele Pazar kahvaltıları, bir ayin gibi icra edilirdi. Pazar kahvaltılarına özgü olan şey, yumurtaydı. Sanırım yumurta biraz pahalıydı o zamanlar. Çünkü kardeşler

arasında yumurta kapma mücadeleleri yaşanırdı. Ne ki babaannemin evi istisna... Çünkü orada her şey, her çeşit, her zaman vardı. Dedemin durumu çok iyi idi, babaannem de doğrusunu söylemek gerekirse çok âlicenaptı. Mesela bayram harçlığı olarak babamdan 2,5 lira alırdım, babaannemle dedemden ise 20'şer lira. Aradaki farka bakar mısınız, biz bayramın ilk günü bütün mahalleyi dolaşsak, 20 lira toplayamazdık. Bir de harçlık vermek yerine mendil ve şeker ikram eden komşularımız, biz afacanları biraz zarara uğratmış olurlardı, çünkü bayram boyunca biz bakkallarla, satıcılarla, esnafla nakit çalışmak zorundaydık. (Gülüşmeler)

Soru: Beşiktaş'ı anlatırken, yürüdüğünüz yolları sinema salonlarının isimleri üzerinden anlattınız. Sinemaya olan ilginiz de malum; sinemalara dair anılarınızı da dinlemek isteriz...

Dücane Cündioğlu: Hatırladığım sinemalar Suat Park, Mıstık, Yıldız, Yumurcak, Kamburun Bahçesi. En önemlisi Kamburun Bahçesi'ydi, muhteşem bir açık hava sineması. Yumurcak Sineması'nı geçtikten sonra hemen soldaydı, şu anda hâlâ çay bahçesidir orası. Bir yandan çekirdek çıtlatırken bir yandan gökyüzü altında film seyredebilirdiniz. Üsküdar'da ise Bağlarbaşı'nda yazlık bir sinema vardı. Emniyet Mahallesi'nde otururken Bağlarbaşı'na yazlık sinemaya yürüyerek gittiğimizi, dönüşte babamın omuzlarında uyuduğumu hayal meyal hatırlıyorum. Epey küçük olmalıyım, çünkü filmleri hiç hatırlamıyorum. Çiftlik Durağı'nda, şimdi Bağlarbaşı'nda İlahiyat Fakültesi'nin biraz ilerisinde Dilek Yazlık Sineması vardı. Oraya da ailece giderdik.

Film seyretmeye dair, ilginç bir anım da Fıstıkağacı'nda. 10 yaşlarındayım. Tam karşımızda, 4 katlı bir evin üst katında oturan Ermeni komşularımız vardı, Madam Ayda ve değerli eşi. Çok düzgün bir aile idi, beyefendi biraz yaşlı idi, belki de bu yüzden çocukları yoktu, bizleri de çok severlerdi. Bizim oturduğumuz daire ise beşinci katta. Evlerimizin arasından küçük bir cadde geçiyordu. Annem o sırada küçük kardeşimi alıp Ankara'ya teyzemlere gitmişti. Akşam

babam, ablam ve ben balkonda oturuyorduk. Derken Madam Aydalar'ın evlerindeki televizyonda film başladı. Televizyon yeni çıkmıştı ve bizim evimizde o zaman televizyon yoktu. Perdeler açık olurdu gündüz saatlerinde, evlerinin içi olduğu gibi görünürdü. Akşamları ise doğal olarak kapatılırdı perdeler. Hava kararmaya başlayıp perdeleri kapatma saati gelince, Madam Ayda bizim filmi seyrettiğimizi gördü ve kapatmadı perdeleri. Gitti, bir de televizyonun sesini iyice açtı. Biz o filmi o akşam beş kişi birlikte seyrettik. Üstelik onlar karı-koca bizim rahatlıkla seyredebileceğimiz şekilde oturdular, biz de babam, ablam ve ben balkondan katıldık onlara ve hep birlikte seyrettik o filmi, hem de iki evin arasından geçen küçük bir caddeye rağmen.

Soru: Boğaz kıyılarında büyümüş bir çocuk olarak denizle aranız nasıldı?

Dücane Cündioğlu: Denize ilk kez

Tarabya sahilinden, Kireçburnu'nun önünden girdiğimi hatırlıyorum, hem de Yusuf ağabeyimin omuzlarında. Ağabeyim yürüyerek, yavaş yavaş ilerledi denize doğru ve beni de omuzlarında soktu suya. Boğazın o buz gibi sularıyla ürperdiğimi ve korktuğumu çok net hatırlıyorum. Daha sonra Bebek ve Beşiktaş'ta (motor iskelesinin hemen kenarında) girdim denize, babaannem olurdu yanımda. Yüzmeyi, Üsküdar Salacak'ta Çifte Kayalar'da öğrendim. O zaman Üsküdar'ın çocukları yüzmeyi o mahalde öğrenirlerdi. Çifte Kayalar'a kadar denizin yüksekliği ayakların yere değeceği kadardı, kayaların öteki tarafına geçtiğinizde yüzmeyi öğrenmiş olurdunuz. Şimdi o kayalardan eser yok, anılarımızdaki birçok yer gibi onların üzerinden de sahil yolu geçtiği için beton altında kaldılar.

En çok yüzdüğümüz iki yer vardı. Biri, benim kişisel tercihim olan Moda Plajı. Ortaokulda artık ben kendim tek başına giderdim Moda Plajı'na. Çünkü Moda'nın atlama kulesi vardı, onun en üstünden atlamayı çok severdim. Bir de Caddebostan Plajı. Biz çokluk ailece Caddebostan Plajı'na giderdik. İlginçtir, Boğaz çocukları uzun uzun yüzmeyi sevmezler, pek bilmezler de. Bizim için yüzmek Beylerbeyi'nden, Kuzguncuk'tan, Vaniköy'den denize atlamaktı. Akıntıların içinde yüzerdik.

Bir de o dönemde Beşiktaş'ta, Çırağan kıyılarında, ücretli idi girişi. Çırağan'ın yanında bir antrenman sahası vardı, küçük bir stadyum, oradan sonra deniz başlardı. Biz yanmış harabelerin yanından geçerek girerdik boğazın serin sularına. Bazen Beşiktaş Yüzme Havuzu'na, bazen Rumeli Hisarı'na, bazen de Tarabya Plajı'na. Sonuncusunu bilhassa su kaydırağından aşağılara süzülmek için tercih ederdik.

Midye çıkarmak için favori sahilim, Kuzguncuk'la Beylerbeyi arasında, Cemil Molla Yalısı'nın civarıydı. Çantamı kocaman midyelerle doldurmuş, yaz akşamları Kuzguncuk'tan Fıstıkağacı'na doğru tırmanırken, evime ulaşmak dışında her şey basit birer teferruata dönüşürdü.

Soru: Sizden dinlemek isteyeceğimiz daha pek çok gençlik hikâyeniz olduğunu bilsem de biraz günümüze dönelim istiyorum. Bu seneki çalışma konumuz malumunuz Uygarlıklar Arasında İnsan. Siz de senenin başında Kozmopolites başlığı altındaki çalışmanızı bizlerle paylaştınız. Dücane Cündioğlu, tam da bugün uygarlıklar arasında bir insan olarak kendisini nasıl hissediyor?

Dücane Cündioğlu: Çok kötü hissettiği kesin. Bir zamanlar Endüstri Devrimi'yle birlikte makinelerin dünyası insanın dünyasını ezmeye başlamıştı. 20. yüzyıl ise bu ezilmişliğe verilmiş büyük bir tepkiydi. Fakat 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 80'lerden itibaren tam bir bilişsel devrimle, bilgisayarların dünyası, yani elektro-manyetik dünya yine insanı eziyor. Fabrikalardaki makineler nasıl ki süratle savaş makinelerine dönüştüyse, şimdi de elektro-manyetik titizlik, binlerce fit yukarıdan şaşmaksızın aşağıda kendileri görülmeyen, hissedilmeyen binlerce, on binlerce insanı kadın çocuk yaşlı demeden vurup duruyor. Simülakrum çağında insan kendi elleriyle kendi yaşamına zarar vermeyi, elektro-manyetize etmeyi başardı. Sömürü de keza aynı şekilde. İnsanın insanı sömürmesi çok daha karmaşık süreçler üzerinden yürüyor ve sermayeciliğin kârın maksimizasyonuna odaklanmış bencilce hırsları altında hazreti insan can çekişip duruyor. Artık uygarlıklardan ziyade bir tek uygarlığın egemenliği altındayız. Artık bir tek batı uygarlığını değil, modern uygarlığı idrak ediyoruz. Coğrafi tanımlamalar meselenin özünü örtmekten başka bir işe yaramıyor ne yazık ki.

Fakat yeni çağ ile birlikte, bir zamanlar Batı uygarlığı dediğimiz uygarlık modern uygarlığa dönüştü. Modern uygarlık artık simülasyon çağında, simülakrum çağında. Nasıl Türkiye'nin her yeri birbirine benzediyse, dünyanın doğusu da batısı da artık birbirine benzedi. Yok olan, farklılıklar. Yiten ise özgürlük duygusu. Modern uygarlık biricikleşmiş halde ve sermayeciliğin özünde eşitlikçi olan, farklılıkları yok eden o yayılım stratejisi, ister istemez uygarlık üzerinden de insanlığı tesviye etmeye çalışıyor. Tesviye ediyor, yani hem eşitliyor, hem düzlüyor.

Modern dünyada farklılıklar yakınsanmadan ziyade yoksandı. Bu işgale direnenlere, farklılıklarını muhafaza etmek isteyenlere acınan bir dünyada değiliz artık. Bireyin öne çıkmaya başladığı görülen bir dünyada, ne tuhaf ki bireysel yalnızlıklar, yani ferdî gurbet, farklılıklara olan hürmeti arttırmadı ve insanlar daha çok birbirlerine benzemeye başladılar.

Sözün özü, insanlığı elektro-manyetize eden bir torna-tesviye cihazının kurbanlarıyız hepimiz. Üstelik iniltilere kulak verecek bir dünyanın duyarlılıklarından da çok uzaktayız. Çok yazık, nârâ atamıyorsak, çığlık da mı atmaktan aciziz?

Soru: Son olarak Anadolu Aydınlanma Vakfı ile nasıl tanıştığınızı ve vakfın yayınları, faaliyetleri, genel anlamda çalışmaları hakkındaki görüşlerinizi sormak istiyorum.

Dücane Cündioğlu: Yanlış hatırlamıyorsam 2004 ya da 2005 yılında ilk kez Anadolu Aydınlanma Vakfı'nın çalışmalarına davet edilmiştim ve Ahlâk Felsefesi üzerine üç konuşma yapmıştım.

Anadolu Aydınlanma Vakfı, nezdimde, Türkiye'nin ulaşmasını umduğum yeri temsil ediyor. Gelecekteki ütopyamın mütevazı bir numunesi... *"Tanrı'yı şehre çağırmalıyız,"* der dururum yıllardır. Tanrı şehre gelmeli diye sabah akşam yakarırım. Tanrı'nın şehirdeki ilk izleri, işte bir kez daha, yeniden tecessüm etmiş görünüyor. Eski tabirle bir cemm-i gafir'in arasında. Küçük ama seçkin bir topluluğun arasında. İyi bakmalı ve iyi görmeli, bu seçkin topluluğun üyeleri insanı sadece satırlarda değil, sadırlarda da arıyorlar, asıl önemlisi, insanı insanda öğrenmenin kıymetini biliyorlar. İyi bakarsanız, simalarından tanıyabilirsiniz onları.

Anadolu Aydınlanma Vakfı'nın konusu insan, ama sadece insan. Arş-ı a'ladan esfel-i safilîn'e değin sadece insan. İnsanı öğrenmeye ve öğretmeye adanmış yaşamların hâsılası bir topluluk. Tanrı'yı şehre çağırmakla yetinen değil, zaten şehirde olan Tanrı'yı görmeye, göstermeye çalışan bir topluluk. Hakikaten ismiyle müsemma metîn bir topluluk.

deniztipigil@gmail.com

Sibernetik Teoloji

İzzet Erş

Felsefi bir anlayış disiplini olarak *sibernetik*, ontolojik düzeyde sonucun sebebi etkilemesi olarak özetlenir. Bu anlamıyla sibernetik, *yeni* bir düşünce paradigması olmaktan çok, kadim bir anlayışın kavramsallığa dönüşmesidir. İdealist düşünce bunu töz–erek ilişkisi üzerinde kurar. Ona göre erek, tözün evrilerek kazandığı bir form değildir. Evrilerek kazanılan form sadece bir ara sonuçtur. Oysa erek kendini tözde ortaya koyar ve sürecin tamamı daima ereğin kendi olgusallığıdır. Böylece bu bütünsel süreçte yanlışlık, tesadüf veya rastgelelikten söz edilemez.

Sibernetik düşünce paradigmasının Yahudi/Hıristiyan teolojisindeki ifadesine göre Allah'ın yaratma kudreti *günlerin başında* değil, *günlerin kadimindedir*. Allah'ın *başlangıçta* yarattığı kelâmın hiçlikte parlayan bir nur olduğunu ifade eden bu cümle, "Başlangıcın"[1] *kâmil* değil ama *kemâlat* olduğunu ileri sürer. Bu 'nurdan kelâm' *kavramdır*, *idedir*, *süreçtir*, *soyut varlıktır* vs. ama Allah'ın kendisi değildir. Zira Allah erektir ve yaratımın başında sadece bir töz olarak bulunmaktadır.

Ancak töz ereğin belirlediği bir *bilgi* olduğundan, kelâm içi boş bir söz değildir. Bu kelâm, "*Allah kelâmıdır*" (kelâmullah). Öyle ki başlangıçta Allah'ın dışlaşmalarından değil, ancak zâtiyetinin kelâm sûretindeki varlığından bahsedebiliriz. Ama bu kelâm ereğinde Allah'ın kendi vücûd birliğini içerdiğinden, soyut ve boşlukta değildir. O, Allah iledir, O'nun tarafından himaye edildiği söylenebilir. Hatta sibernetiğin zorunlu holografik yapısı gereği sürecin, her kıpıda hak olduğu ve tözün Allah'ın *parçası* değil, bizzat *kendisi* olduğu söylenir.

İslam bu *ontik kelâmı* kendi terminolojisinde *Kün* kavramı ile açıklamaktadır. "Kün (Ol)!" bir emirdir. Bu emir, ereğin (Allah'ın) iradesinin içerildiği ilk olgunun edimselliği olarak kabul edilir. Varoluşun tözsel ve ilineksel tüm belirlenimleri bu emir ile oluşa gelmiştir. Varoluşun gayesi ise *tamlanmaktır* (kemâl). Bu gaye Allah'ın (ereğin) bilinmek, yani tamamlanmak *istemesi* ile ifade edilmiştir. Oysa *istemek* iradenin sonucu olan bir etkinliktir ve bu etkinliğin bir öznesi zorunlu olarak vardır. Ayrıca bu ifade ereğin tam olmadığına değil, *tamam* olmadığına, yani etkinliğinin bitmediğine işarettir. Yoksa kavramı gereği Allah noksanlıktan münezzehtir, ama kemâlinde...

Ardışıklı (lineer) zaman ile düşünüldüğünde, sibernetiğin onarıma dönük hatalı bir yapılanmayı gösterdiği düşünülebilir. Zira töz ile erek arasındaki zorunlu olmayan her kıpı, *gereksizliği* nedeniyle gayeye hizmet etmeyen bir yanlışlık gibi algılanır. Oysa olguların tamlanması en basit olarak lineer dünya tarihine dahi bakılsa hataları, kayıpları ve bunlara bağlı olarak tecrübeyi, başarıyı vs. gerektirmektedir. Hataların ve tecrübelerin içerilmediği bir süreç teoriktir. Teori ise *tarih* açısından sadece özettir.

İslam, antropomorfik teolojisini Allah'ın bilinmeyi irad ettiği için insanı yarattığı savı ile kurar. Ancak sürecin başında *insan*, *Tanrı'nın* kendisi kadar soyuttur. Onun somutluğu tinde öznel ve nesnel olarak doğmasını gerektirir. Bu da bireysellik ve toplumsallıktır. İnsan biricik varlıktır. Bu biriciklik Allah'ın (varlık birliğinin) tümel istencinin özneleşmesinden kaynaklanır. *Biricik* olan nasıl toplumsallaşır? Biricik olan *ötekini*, *ötekiliği* kabul edebilir mi?

Teolojik ifade ile *insanın* Allah'ın yeryüzündeki sûreti olduğuna halifelik, kulluk, sevgililik gibi kavramlarla işaret edilir. Hatta daha da ileri giderek insanın, Allah'ın somutluğu olduğu dahi söylenir. Hâlbuki *insan* başlangıçta bir kavram olarak soyuttur. Onun somutluğu kendi irade ve emeğiyledir. Bu nedenle sibernetik süreç ve tamlanma Allah ile insanda *eşittir*. Ancak bu Allah ile bireyin eşitliği değil, süreçsel birliğinin eşitliği anlamına gelir. Buradan hareketle insan Allah'ın tözüdür. Ve insanın başlangıçtaki soyutluğu ereğin soyutluğu ile birdir. İnsan kendini gerçekleştirdiği ölçüde ereğe yakınlaşır ve bu erek sonda değil özdedir. Aynı nedenle insanın Allah'ın tözü olması gibi Allah da insanın özüdür. Yine de Allah ile insan arasındaki ayrım sadece teorik bir ayrımdır. Bu ayrım ancak anlayış için yapılan bir örneklemeden ibaret olabilir. Aksi halde Allah ile insanın ayrımı, İslâm dininin en temel reddi olan *ikiliğin* (şirk) onanması olurdu.

Herakleitos'dan Hegel'e uzanan İdealist düşüncenin kurgul yapısı ise *başlangıcı* varlık ve yokluğun soyut karşıtlığından başlatır. Bu eytişim bir gerçeklik olmasa da ilk gerçeğin zemini konumundadır. Öyle ki *gerçek* olan edimseldir ve ilk gerçeklik henüz içi boş, soyut varlık ve yokluk kavramlarının teorik karşıtlığıdır. Oluşa gelme bu soyut karşıtlığın ilk edimselliğidir ki, varlık düzeyindeki ilk belirlenim bu soyut karşıtlığın nesnel olarak gerçekleşmesidir. Varoluşun soyut bu ilk edimselliği ereğin başlangıçtaki hareketidir. Bu hareket teorik olarak salt öznel bir düşünce gibi kurgulansa da, varoluşsal tüm gerçekliğin nesnel zemininde aslında *başlangıçtaki* bu eytişim bulunmaktadır.

Böylece varlık ile yokluk arasındaki eytişim salt başlangıcı temellendirmek adına değil, ama nesnel varoluşun her nevi edimselliğini açıklamanın bir yoludur. Teolojik düzlemde Tanrı'yı *arı varlık* olarak öneren dinlerin veya Budizm gibi Tanrı'yı *salt yokluk* zeminine oturtan anlayışların tersine İslam, idealizmin de fikir olarak kendini ortaya koyduğu anlayış ile Allah'ın varlık (vahdet) ve yokluğun (lâ/hiçlik) kurgul (tevhîd) birliği (cem) olduğunu ifade eder.

Dolayısıyla Allah'ın kendini bilmesi olarak ifade edilen *eksiksizlik* istemi, sürecin tamamlanması ile ilgilidir. Ve bu süreç teoride, yani Allah'ın kendi nazarında *zâten* tamdır, ancak olgusallığı sürmektedir ki *insan* var olabilsin. Algısal düzlemde Tanrı'nın nerede olduğu, yaratımdan sonra bir daha neden *görünmediği* gibi teolojik olmayan sorunsalların temeli sibernetik olan yapının, lineer düzlemde algılanmaya çalışılmasındandır. Tanrı, en azından kavramı gereği başlangıçtaki varlık ile yokluk eytişiminin kendisidir. Ancak bu başlangıç lineer tarihin başlangıcı değil, sibernetik tarihin başlangıcıdır ki, o da erektir.

izzeters80@gmail.com

[1] İbranice *Bereshit* kelimesi *başlangıç* anlamına gelir. Bu kavram Tora'nın ilk kelimesi ve Allah'ın isimlerinden biridir.

Söz ola...

Bilim ve sanat itibar görmediği toplumları terk eder.

İbn-i Sina

“Dalalet” Kavramı Üzerine

Elif Ersoy

Arapça d-l-l (للض) kökünden gelen “ḍalalet” (ةلالض), “yoldan çıkma, sapma; azma; bir şeyi yitirme, kaybetme; ölme, helak olma; toprak olma; unutma; hata yapma; evi, yurdu bilmeme, bulamama; batıl olma” anlamlarını taşır. “Dalalet” kelimesi Türkçeye “sapkınlık” olarak çevrilmiştir. Arapçada d-l-l fiilinden türeyen diğer kelimeler arasında, dalâl (doğru yoldan bilerek ya da bilmeyerek az ya da çok sapmak), idlâl (saptırmak; helak etmek), dâll (dalalete düşüren sapık), tadlil (dalalete erdirmek; azdırmak, ayartmak), mudallil (dalaleti terk etmeyen; aşırı derecede dalalette olan ve dalalete düşüren) sayılabilir (1, 2).

Sadreddin Konevi, dalalet halinin, “hiçbir cihete teveccüh edemeyip kalmak; şaşkınlık ile ne yapacağını bilememek” anlamlarına gelen bir “hayret” hali olduğunu ifade eder (3). Yani dalalette olan, yönünü ve kıblesini şaşırmış olan, hangi yöne döneceğini bilmeyen; şaşkın, şaşırmış olandır. Ahmet Avni Konuk da dalaletin “hayret” hali olduğunu ve hevasına, yani yalnızca nefsinin arzu ve isteklerine, ibadet eden ve onu ilah edinen kişinin, “hayrette, yani dalalette” olduğunu söyler (4).

Bir kavramı ele aldığımızda, onu zıddı ile birlikte ele alıp akıl sofrasına zıddıyla birlikte oturtmak, tefrik ve tetkik gücümüzü arttırır. Bu sebepten, “dalalet” kavramını anlamaya giden yolda “hidayet” kavramıyla da tanış olmanın faydası vardır. Dalalet, hidayet’in zıddıdır (2). Hidayet (ةيادهِ) , “yol gösterme; kılavuz olma; tanrı yoluna yönelme veya yöneltme; ilham edip muvaffak kılma” anlamlarına gelir (2,5) ve “doğru yolu bulmak; yolu göstermek ve yola girmek” anlamlarını taşıyan Arapça **“h-d-y”** (ىده) mastarından türer (2). Arapça **h-d-y** kökünden türeyen diğer kelimeler arasında; hüda, hadi (hidayet edici), hediye, ihtida (doğru yolu bulma), mehdi (yol gösterilmiş olan) ve mühtedi (ihtida eden, hidayet bulan) sayılır (5). Görüldüğü üzere dalalet, “yoldan çıkma ve yoldan çıkarma”; hidayet ise “yola koyma ve yola sokma” fiilleri ile ilgili kavramlardır. Yoldan çıkarılan ya da yola koyulan şeyler, elbette ki aslen fiiller ve düşüncelerdir.

Konevi, dalalet halinin bir belirlenimsizlik hali olduğunu ve “belirsizlik” niteliği taşıdığını; hidayetin ise bir belirleniş olduğunu ve “taayyün” (meydana çıkmak, aşikâr olmak) niteliği taşıdığını söyler ve hidayetin belirleyici niteliği ile ilgili de şunları söyler: “Hidayet, ilmin hükümlerinden birisidir. Çünkü hidayetin özelliği, sadece düzgünü eğriden, doğruyu yanlıştan, zararlıyı faydalıdan, bir menfaat temini veya zararı ortadan kaldırmak için istenilen iki şeyden veya iki vesileden öncelikli ve acil olanı ayırt etmektir” (3). Hidayetin, ilmin bir hükmü olduğunu söyleyen Konevi’ye göre ilim bir “nurdur” ve “nurun özelliği ise keşf (ortaya çıkarmak) tır” (3). O halde hidayet, karanlıklardan aydınlıklara çıkarıcıdır. Aydınlığa çıkan şey ise belirlilik kazanır. Dolayısıyla, bir şeyi belirli kılan ilimdir, denilebilir. Belirli kılma, onun aslen ne olduğunu yani hakikatini ortaya koymadır. O halde hidayet yolu, ilim yoludur, hakikat yoludur; karmaşadan ve kargaşadan, düzen ve uyuma giden yoldur.

Ahmet Avni Konuk, hidayet ve dalaletin birbirlerine karşıt nitelikler olmalarına rağmen doğdukları kaynağın aynı olduğunu açıklayarak Mevlana’nın *“Diken ve gül, toprak ve sudan yani çamurdandır. Dalal da ilimden kopar hidayet de. Nitekim acı ve tatlı, yağmurdandır”* sözüne gönderme yapar. Kaynak aynıdır fakat farklı meyvalar verir. Dalalet, Allah’ın Mudill ismine bağlıdır ve onun hükümlerini yerine getirir; hidayet ise Allah’ın Hadi ismine bağlıdır ve onun hükümlerini yerine getirir. Mudill ve Hadi isimleri birbirlerine karşıt isimlerdir ve fakat aynı kaynaktan, Allah’tan doğarlar. Ahmet Avni Konuk, Mudill isminin en kamil şekliyle İblis’te göründüğünü söyler. İblis, dalalete, yani şaşkınlığa düşüren, ıdlal edendir. A. Avni Konuk, dalaletin kaynağında “şirk” olduğunu görür ve “bir vücudun yekdiğerine mugayir olarak iki görülmesi, şirk; ve şirk ise ayn-ı dalaldır” der ve “şirk”e sebep olanın da, kişinin *kendi nefsinin ve çevresindeki şeylerin hakikatlerinden mahrum olması* olduğunu söyler (4). İslami bilgelik geleneğinde de Hakk’ı setr eden kimselere “kâfir”; Hak’tan, Hak yoldan sapan kimselere ise şirke düşen yani “müşrik” denir.

Dalalet, “doğru yoldan sapma” olarak tanımlanır. Peki, bu doğru yol nedir? Hangi yol “doğru yol”dur? İslami bilgelik geleneğinde “doğru yol” için “sırat-ı müstakim” tabiri kullanılır. Sırat, “geniş yol”; müstakim, “doğru, düz”; sırat-ı müstakim ise “doğru yol, hakk yol” anlamlarına gelir. Konevi “sırat-ı müstakim” için öncelikli niteliğin, kıyam sözcüğünden gelen “istikamet” olduğunu söyler ve istikametin aslen “itidal” olduğunu belirtir. Ardından itidal noktasında sebat etmenin önemini vurgular. İtidal, aşırıya kaçmamak, dengeli, ölçülü olma durumudur. İnsanda pek çok huy vardır ve insan bazı huylara aşırı yüklenirken bazı huyları da aşırı baskılıyor, neticede yok sayıyor olabilir. Fakat istenen, insanın, tüm huylarını, aşırıya kaçmadan ya da yok saymadan dengeli bir halde tutabilmesidir. Konevi de, insanın birtakım sıfatlara, huylara, hallere, tabii ve ruhani niteliklere sahip olduğunu, her huyun bir ifrat ve tefrit tarafı olduğunu ve makbul olanın her bir huyun makul seviyesinde yani orta kararında sebat etmek olduğunu söyler. Konevi bu düşüncelerini şöyle açıklar: *“Her makam, hal ve diğer şeylerde itidal, orta yoldur. İtidalden meyleden kişi, sapıtır. Bütünü veya çoğu yönüyle azlığa meyleden kimse, itidalden uzaklaşır.”* Konevi’ye göre sırat-ı müstakimin diğer niteliği ise ilâhi yasalara uymaktır (3).

Sonuç itibariyle diyebiliriz ki, dalalet, evrensel ilkelerden ve dengeden sapmadır. Denge, her şey yerli yerinde olduğunda vuku bulabilen bir durumdur ki bu durum da adalet ilkesiyle sağlanabilir. Adalet ilkesi göz ardı edildiğinde denge bozulur ve zulüm meydana çıkar. Zulüm da karanlıktır. Karanlıktan kurtulabilmek ışık ile, yani nur ile mümkün olur. Nur ise ilimdir. O halde bizi karanlıklardan kurtaracak olan, bizi nefsimize ve onun isteklerine değil de evrensel ilkelere ve dengeye doğru kılavuzlayan, bize hidayet eden, ilim nurudur. Biopsikososyal bir varlık olan insanın her açıdan sağlıklı kalabilmesi için evrensel ilkeleri gözeten, dengeli bir hayat sürdürmesi zorunludur.

Kaynakça:

1) İçöz, A.; Arap Dilinde Hidayet-Dalalet, Salat ve Selam Kelimelerine Semantik Yaklaşım; Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, İstanbul, 2008.

2) Hafızoğlu, A.; Gazali’de Hidayet ve Dalalet Kavramları; Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yükseklisans tezi, Şanlıurfa, 2005.

3) Konevi, Sadreddin; Fatiha Suresi Tefsiri (çev. Ekrem Demirli); İz Yayıncılık, İstanbul, 2010

4) Konuk, Ahmet Avni; Muhyiddin İbnu’l Arabî Fususu’l Hikem Tercüme ve Şerhi 4; Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı, İstanbul, 2011

5) Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü, http://www.nisanyansozluk.com/

elifersoy20@gmail.com

Bülten Künye

Yayın Adı Düşünüyorum • İmtiyaz Sahibi Şeyma Bobaroğlu Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Ekrem Genç İdare Adresi Bayar Cad Papatya Apt. 22/11 Erenköy İstanbul 0216 382 81 73 Basım Yeri Pınarbaşı Matbaacılık (Hülya Pınarbaşı) Alemdar Mah. Molla Fenari Sokak Molla Fenari Çıkmazı Birol İş Merkezi No:10/1 34110 Cağaloğlu İstanbul Tel.: 0212 511 11 82 Yayın Süresi Aylık • Dili Türkçe • Türü İlmi, Fenni, Edebi • Alanı Yerel

Yazı İşleri Kurulu Arzu Cengil, Ayşe Doğu, Deniz Demirdöven, Deniz Tipigil, Ekrem Genç, Elif Ersoy, Hatice Çoban Uzun, İzzet Erş, Nurgül Demirdöven, Sadık Acar, Selin Erş, Sevgi Genç

E-posta **bulten@anadoluaydinlanma.org**

Web **www.anadoluaydinlanma.org**

Yetinmezlik – Çatışkı – Modernlik

Mustafa Alagöz

Yetinmezlik, huzursuz ve gergin bir yaşama açılan kapıdır. Bu duygu, insanın olduğu haliyle kendisiyle barışık olamamasından, kendisini olduğu gibi kabul edememesinden doğar. Yetersizlik doğal gereksinimlerin karşılanamaması halidir. Herhangi bir insani gereksinimimizi karşılamaya ya da üstlendiğimiz bir sorumluluğu yerine getirmeye güç yetiremeyebiliriz; bu yetersizliktir. Yetinmezlik bundan farklı: Yetinmezlik; var olanla doyum bulamamak, hep olması gerekene odaklanmaktır.

Modern insanın çatışkısının en temel özelliği budur; hep daha fazlasını, hep daha farklı görüleni, hep daha ayrıksı olanı özlemek –istemek.

Böylece daha başlangıçta insanın içinde bölünmeler ve kargaşa oluşmaya başlıyor; çünkü herkesin gerek maddi gerekse bilgi, haber, farklı yaşam biçimlerini tanıma şansları sürekli artıyor. Daha fazlasını görüp ona erişme isteği insanda bir gerilim yaratıyor; içinde bulunduğu duruma burun bükmesine, giderek tatminsiz ve mutsuz olmasına yol açıyor.

Günümüzde tatminsizlik, anlamsızlık, insansızlık ve yaygınlaşan mutsuzluk herhangi bir ekonomik statü tanımaksızın her kesimden insanın ortak sorunsalı haline geldi. Bu olgu özellikle modern dönemin ve modern insanın tarihsel bir kaderi olarak kendini gösteriyor.

Modern yaşamın iki temel bileşeni, bireyselleşme ve özgürleşmedir. Bu iki kavram sadece bir politik talep, duygusal bir özlem değil, insanın doğasından kaynaklanan, varlığında bulunan iki yaşamsal güçtür. Ancak insanın her varoluşsal yetisi gibi bunların da kapalılıktan açıklığa, potansiyel olmaktan gerçek olmaya dönüşmesi için iki şey gereklidir: Birincisi, gerekli toplumsal koşullar, ikincisi ise bireyin özgür iradesi ve inisiyatifidir.

Modern dönem, bireylerin kendi yaşamları hakkında kendilerinin karar vermeleri, kendi kişisel hedeflerini kendi özgür iradeleri ile belirleyip onu gerçekleştirmeleridir. Yani bireylerin kendi eylemlerinin ve yaşam ilkelerinin ne olacağını gelenekten, aidiyetten, kendi dışındaki herhangi bir otoriteden değil, bizzat kendi özgür iradelerinden almaları demektir. Bireyleşme özgürlüğün temeli ve oluşturucu gücüdür; özgürleşme ise bireyleşmenin sorumluluk ve risklerinin insanın kendine ait olduğunun bilincidir.

Bu anlamda "özgürleşme" ve "bireyleşme" insanı yalnızlıkla yüzyüze getirir. Ve bu nokta "özgür" yaşamı ve düşünmeyi çokça yücelten insanı ürkütür. Çünkü özgürlük sorumluluk üstlenmektir, kendi yolunu kendi başına yürümek, yaşamla olan bağının nasıl kurulacağının kararının sende olduğunu görmektir, yalnızlaşma riskini göze almaktır.

Artık aidiyetlerle, bir ideolojiye sarılmakla, dinsel inanca sığınmakla, geleneğe bağlanmakla, ulus, soy–sop gibi toplulukların bir parçası olmakla insan kendini doyumlu ve huzurlu kılamaz. Neden? Çünkü böylesi organize, kendi içinde sistemleşmiş güçler günümüz insanının iç dünyasını doyurmaya yetmiyor. Bireyin ufku, tasarıları, kazandığı yetkinlikler, hayalleri ve yaşam biçimi sistemleşmiş düşünce kalıplarına, kurumsallaşmış yaşam modellerine sığmıyor.

Aidiyete dayalı yaşamda birey ait olduğu dünyaya kendini teslim eder ve bu dünyanın ilkelerini ve otoritesini içselleştirip yapay da olsa bir bütünlük duygusu yaşayabilir. Bu durum bireye geçici bir güven, kendisini kabul edilmiş bir değer olarak görmesine yol açabilir.

Modern dönem "biz" olmaktan "ben" olmaya geçiştir. "Biz", bütünün hareketi ve otoritesi ile yaşarken "ben" tek başına varlığının anlamını ve yolunu çizerek yaşanır. Özgürleşme özgün olmakla somut hale gelir; özgünlük ise bireysel yetilerin geliştirilmesi ve bunun sonuçlarına katlanmak anlamına gelir. "Ben bilinci" aynı anlama gelmek üzere "Ben ayrıyım"a inanmak demektir. Hem ayrı olduğumuzun farkına varırız, hem de bu ayrılığı güçlendirmek isteriz.

"Ben ayrıyım"a inanmak yanıbaşında bir korkuyu da beraberinde getirir. Çünkü bu, bütünden ayrı olduğun zannına götürür. İnsan ne denli yetkin, güçlü, yetenekli vb. olduğunu düşünürse düşünsün, varlığın sonsuz gücü karşısında bir zerreciktir. Korku bu zerreciğin sonsuz güç karşısındaki bilinçaltı tedirginliğidir. İnsan korkuda kalamaz; onu aşmanın yolunu arar. Bunun için sayılabilecek temelde üç yol vardır: Birincisi inanca sığınmak; ikincisi sürekli bir şeyler biriktirmek (para, şöhret, iktidar, daha geniş çevre vb.), üçüncüsü ise özgürleşmek. (Bu şıklar için ayrıntılı şeyler söylenebilir, ama bu yazının sınırlarını ve maksadını aşar.) Ancak konuyla bağı olduğu için şunu söyleyebiliriz; modern insanın iç çatışkıdan kurtulmak için izlediği yol "daha çok biriktirmektir".

Günümüz yaşamında niceliksel uyaranlar sınırsız denecek denli yaygın. Bu durum bireylerde "özneleşme" yollarını çoğaltıyor ve güçlendiriyor. Bağımsız bir özne olduğumuz bilinci bizi kendi "ben" sınırlarımıza daha da sarılmaya, onu kutsamaya, giderek dokunulmaz kılmaya götürüyor. Kendi kendini dokunulmaz kılan "ben"ler kendi kabuğuna çekilmek, diğerleriyle ilişkileri sadece gereksinimler üzerinden yürütmek zorunda kalıyor. Böylece ilişkiler insani değil, beşeri bir nitelik kazanıp yüzeysel dokunuşlar, zamanı geçirmek için karşılıklı oyalayıcı uyaranlar düzeyine indirgeniyor; tatminsizlik, insansızlık, yalnızlık bir sonuç olarak yaşamın dokusuna sızıyor.

Günümüz modern dönem insanının diğer önemli bir iç çatışkı kaynağı da günlük yaşamın talepleri ile kendi asli özellikleri arasındaki uyumsuzluktur. İnsanın bireyselliği ile kişiliği arasındaki karşıtlıktır. Bireysellik doğamızdır, kadim geleneğin diliyle söylersek fıtratımız. Kişilik ise sosyal bir olgudur, toplumsal ilişki içinde biriktirip kendimize mal ettiğimiz alışkanlıklar, inançlar ve kurallar toplamıdır.

Benliğimizin (fıtratımızın) özü barış, sevgi, anlayış, paylaşım ve dostluktur. Bunların insanın varoluşsal (fıtri) özellikleri olduğunu nerden anlıyoruz? Özgürlük ve mutluluk duyumsamasından... *"İnsan özgürlüğe mahkûmdur."* Özgürlüğün varoluşsal bir nitelik olduğunu insanın şu veya bu biçimde kendini gerçekleştirme eylemlerinden görürüz. Ancak tek tek her insan aynı eğilimle davrandığı için birbirleriyle karşılaşırlar, yani ilişkiye girmek zorundadırlar.

Her insan bir başkasının kendini gerçekleştirmesinin destekçisi de olabilir, köstekçisi de. Destek olduğunda dostluk, sevgi, anlayış ve paylaşım gerçekleşir; köstek olduğunda ise kargaşa, çatışkı, zorbalık ve yıkım. Ama yaşam akıp gitmek zorundadır, bunun için de köstek değil, karşılıklı destek olmak zorunludur. Bu söylediklerimizin göstergesi tarihin kendisidir. İster bireysel ister toplumsal ister uluslararası düzeyde olsun, yaşam karşılıklı anlayış, kabul ve dostluk yönünde, en azından bunların kazanılması doğrultusunda çabalarda kendini gösterir.

Anlayış, dayanışma ve dostluk gibi kavramların yaşamda bir karşılığı olmalıdır; bu ise bir başkası için özgürleştirici eylemde bulunmaktır. Özgürleştirici eylemde bulunan insan kendini özgürleştirir.

Bu durum bireyi "biz" içinde "ben" yapar. Sonuç olarak hırs değil tutkunun, saklanıp kapanmanın değil, gönül açıklığının; egoların sakınımları, kurnazlıkları imaj kaygısı değil, ferahlığın, açıklığın ve doğallığın etkin olduğu bireysel ilişkiler yaşanır.

Doğamızın özü; onun eylem ve talepleri bunlardır. Ancak bireysellik "biz"i yok sayıp "ben"e yoğunlaştığında kendini tecrit edilmiş, yalnız ve tedirgin halde bulur. Yalnızlık ve tedirginlik insanda kaçınılmaz olarak güvenlik kaygısına yol açıp bencilliği güçlendirir. Bencilleşen insan yalnızdır, tedirgindir, korku doludur.

Bu duygular tarafından ele geçirilmiş bir bilinç hali aşırı güvenlik kaygısına kapılmaktan ve hırsın pençesine düşmekten kurtulamaz. Her şeyi kendisine uzak, her insanı kendine bir rakip, varlığına bir dayanak değil tehdit olarak görmeye başlar.

Modern yaşamın modern insana sunduğu olanaklar, onun maddi refahına katkı sağlayan nimetlerdir, ama bu durum onun kendi çıkarlarının ve arzularının bir kölesi haline gelmesinin şartlarını da yaratıyor. Bu yolla insan varlığının özü, günlük yaşamın dayatmaları ve talepleri ile çatışıyor. Modern yaşamın olanaklarına karşı olmak anlamsızdır, ancak bu yaşamın bilinçlerde yansıması ve bunun bir ideolojik tutum düzeyinde güç kazanması tatminsizliklerin ve huzursuzlukların kaynağını oluşturuyor.

İnsan kendi insanlık potansiyellerini ancak öteki insanlar yoluyla gerçeğe dönüştürebilir. Ama bunun için fedakârlık, feragat ve anlamlı yaşam değerlerine bağlılık gerekir. Modern yaşamın ortaya çıkardığı bireyleşmenin "bencilliğe" yoğunlaşması insanda değer yitimine yol açmıştır. Değeri olmayan bir yaşama katlanmak zordur, çünkü değersizlik anlamsızlıktır. Bencilliğin olduğu yerde ise anlam, yaşama alanı bulamaz. İnsan ne kadar bencilleşirse anlamsızlığın acısını, yalnızlığın ağırlığını, huzursuzluğun ağır kıvamını içinde o ölçüde yoğun duyumsar.

Her dert kendine uygun dermanla giderilir. Her varlık kendi özüne uygun şeylerle beslenir: beden, bedensel gıdalarla; insanlık, tinsel değerlerle.

Günümüz insanı anlamsızlığın, değer yitiminin, insansızlaşmanın sıkıntısını yoğun bir biçimde yaşıyor. Bu artık neredeyse dünya ölçeğinde "global" bir sorun haline gelmeye başladı. Arayışlar da o ölçüde yoğunlaşıyor; "yoga merkezleri", "meditasyon mekânları", "danışmanlıklar", "yaşam koçluğu" türünden pek çok etkinlik yapılıyor, bu kurum ve kurumsallıklarda hizmetler de (paralı) veriliyor. Bu tarz organizasyonlar ve etkinlikler insanların modern yaşamın yarattığı iç çatışkıyı aşma çabasının bir göstergesidir.

Kadim bir söz vardır: "*İnsan en yakını tarafından örtülür*". Bize en yakın olanlar ise doğrudan beden kaynaklı arzularımızdır ve hemen yanı başında toplumsal bir varlık kazanma dürtüsüdür. İkisinin birliği bedensel hazlar peşinde koşmak ve yapay bir ego edinmek için yeterli bir kaynaktır. İnsanın bilinci kolayca bu tuzağa düşüp gerçek arayışını sanal araçlarla giderme zannına kapılabiliyor.

İnsanlığın yaratmış olduğu; meditasyon–ibadet–yoga–içe yolculuk gibi onun kendi özüne kavuşmasının, manevi yüceliğini keşfetmesinin pratikleri, dönüp dolaşıp vücudun nasıl daha sağlıklı, nasıl daha uzun yaşanır'ın araçlarına indirgeniyor. Elbette sağlıklı bir yaşama hizmet eden hiçbir şeye karşı çıkılamaz, ancak insanın kendi bedenini yani varlığının hayvani yanını ilâhlaştırması, onun tutsağı olması, kendisinin asli varlığına uygun düşmüyor; yani aradığı anlamlılığı, huzuru, coşkulu ve mutlu yaşamı yine ıskalamış oluyor. *"Her şeyde bir hayır vardır"* özdeyişi burada da geçerlidir, çünkü bizzat bu pratikleri yapa yapa şu görülecektir ki, bu yöntemlerle insan aradığı içsel kavuşmayı, huzuru yaşam sevincini bulamayacaktır.

İbn-i Arabî'nin yüzyıllar öncesinden dile getirdiği şu hakikat, günümüz modern dünyasının ve modern insanının halini ne de güzel ortaya koyuyor:

"İnsan hakikatinden habersiz kalınca doğasıyla ilgilenmeye başlar."

Bu kelâmı tersinden okursak anlamı değişmez: Doğasıyla (nefsaniyeti anlamında) ilgilenen insan kendi hakikatinden habersiz kalır.

"İki nokta arası sanki bir varlık
Arkası gaiptir önü karanlık
Hesapla kitapla anlaşılmıyor
Bildiremez amma biliyor âşık."
İsmail Emre

İÇTEN DOĞUŞLAR — *Ahmed Arif*

Anadolu

Beşikler vermişim Nuh'a
Salıncaklar, hamaklar,
Havva Ana'n dünkü çocuk sayılır,
Anadolu'yum ben,
Tanıyor musun?

Utanırım,
Utanırım fukaralıktan,
Ele güne karşı çıplak...
Üşür fidelerim,
Harmanım kesat.
Kardeşliğin, çalışmanın,
Beraberliğin,
Atom güllerinin katmer açtığı,
Şairlerin, bilginlerin dünyalarında,
Kalmışım bir başıma,
Bir başıma ve uzak.
Biliyor musun?

Binlerce yıl sağılmışım,
Korkunç atlılarıyla parçalamışlar
Nazlı, seher–sabah uykularımı
Hükümdarlar, saldırganlar,
haydutlar,
Haraç salmışlar üstüme.
Ne İskender takmışım,
Ne şah ne sultan
Göçüp gitmişler, gölgesiz!
Selam etmişim dostuma
Ve dayatmışım...
Görüyor musun?

Nasıl severim bir bilsen.
Köroğlu'yu,
Karayılanı,
Meçhul Askeri...
Sonra Pir Sultanı ve Bedrettin'i.
Sonra kalem yazmaz,
Bir nice sevda...
Bir bilsen,
Onlar beni nasıl severdi.
Bir bilsen, Urfa'da kurşun atanı
Minareden, barikattan,
Selvi dalından,
Ölüme nasıl gülerdi.
Bilmeni mutlak isterim,
Duyuyor musun?

Öyle yıkma kendini,
Öyle mahzun, öyle garip...
Nerede olursan ol,
İçerde, dışarda, derste, sırada,
Yürü üstüne üstüne,
Tükür yüzüne cellâdın,
Fırsatçının, fesatçının, hayının...
Dayan kitap ile
Dayan iş ile.
Tırnak ile, diş ile,
Umut ile, sevda ile, düş ile
Dayan rüsva etme beni.

Gör, nasıl yeniden yaratılırım,
Namuslu, genç ellerinle.
Kızlarım,
Oğullarım var gelecekte,
Her biri vazgeçilmez cihan parçası.
Kaç bin yıllık hasretimin koncası,
Gözlerinden,
Gözlerinden öperim,
Bir umudum sende,
Anlıyor musun?

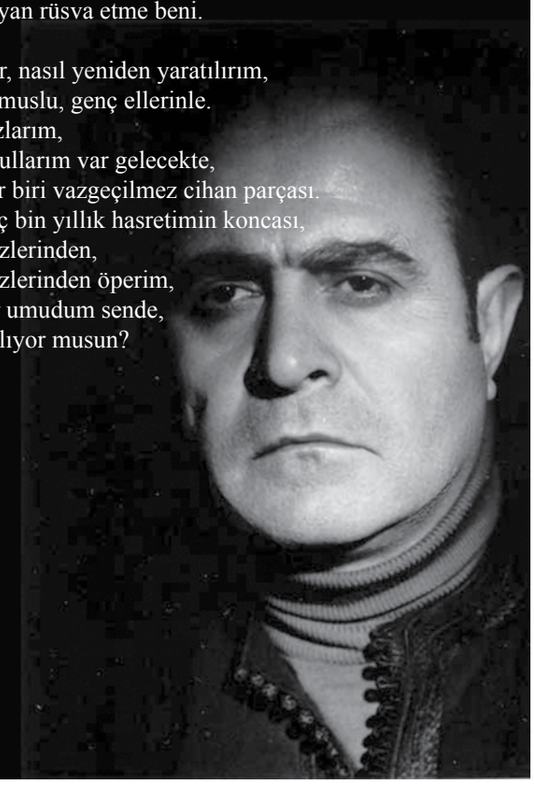

Bizden Haberler

Selin Erş

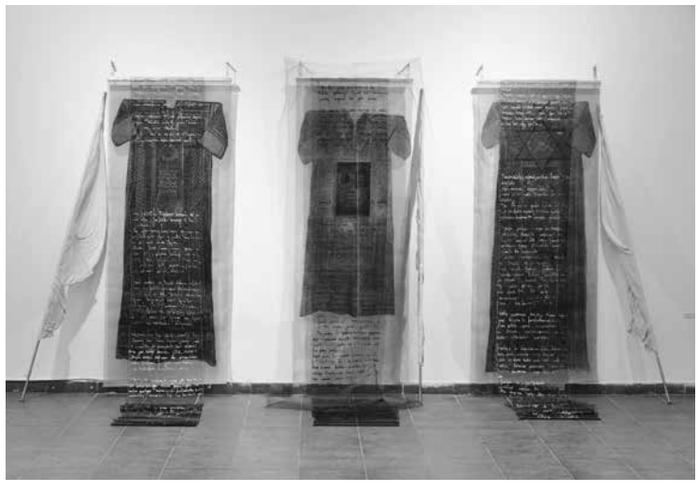

• Anadolu Aydınlanma Vakfı Başkanı ve Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik ve Cam Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doçent Şeyma Bobaroğlu, Nisan ayında Marmara Üniversitesi ve Mimar Sinan Üniversitesi seramik ve cam bölümlerinin katılımı ile oluşan "Buluşma" adlı yeni sergiye "*Tel ile Tül Arasında; Kimliksiz Kimlik* " adlı eseri ile katıldı. Eser hakkında sanatçının yorumu ise şöyle: *"Tele kazınmış bu suretler, şimdiki zamanın tılsımlarını kaybetmiş bedenleri. Bu tılsımsız gömleklerin, zamana yazılmış mektupların arkasından görünen etkileri sadece görünüşleridir. Onların görünüşlerinin etkisi, kendilerine kapanmış, kaybettikleri özlerinden dolayı bizde artık ne ortak deneyim ne de eylemlerimizin yarattığı bir mekân kurabiliyorlar. Şimdi artık onlar sadece yitik görünüşler… Dolayısı ile geleneğinin özünü yükseltmek yerine, yitirdiği bağını şimdiki zamana bir başka zamanın görüntüleri olarak taşıyabiliyorken, üzerine oturduğu kimliği ile hangi duruşu sergileyebiliyor. Zaman bizi "baba evi"nden tekrar bir seyahate mi yolluyor; tamamıyla soyunmak, bakabilmek için kendimize… Kendimizi toprağımız kılabilmek için."*

• Başarılı dostumuz Celil Refik Kaya 14 Nisan 2013'te Philadelphia Gitar Yarışmasında birincilik ödülü olan Peter Segal Ödülüne layık görüldü. Anadolu Aydınlanma Vakfı olarak kendisini tebrik ediyoruz.

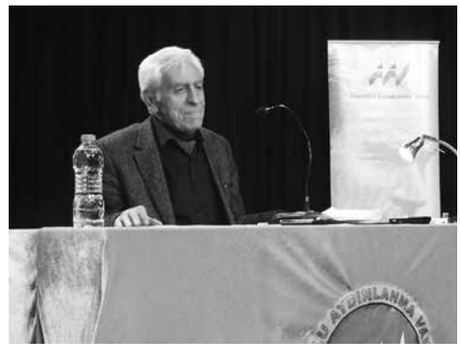

• 16 Nisan 2013'teki toplantımızın konuşmacısı vakıf katılımcılarımızdan Dr. Sadettin Demiray'dı. Kendisi *"Beyin ve Düşünce"* başlıklı bir konuşma yaptı.

• Vakfımızın aktif katılımcılarından Sayın Doç. Dr. Haluk Berkmen, 27 Nisan 2013 Cumartesi günü, Erenköy'de insan toplulukları

ile kuantum sistemler (atomlar ve atomaltı parçacıklar) arasındaki benzerlikleri paylaştığı "*Kuantum ve Toplum"* başlıklı bir sunum gerçekleştirdi.

• Sevgili dostlarımız Sevtap ve Hür Yasin'in torunu, Nur ve Murat Yasin'in kızları Sevgi Ada 22 Nisan'da dünyaya geldi. Yasin ailesini tebrik ediyor, minik Sevgi Ada'ya mutlu ve uzun bir ömür diliyoruz.

•Derinlikler Sanat Merkezi, 06 - 20 Mayıs 2013 tarihleri arasında Sevgili dostumuz Işıl Gönen'in "Balık Deryanın İçinde, Deryadan Habersiz" adlı dördüncü kişisel sergisine ev sahipliği yapıyor. Bütün dostlarımızı bekliyoruz.

"Ezoterik metinlerde en çok kullanılan sembollerden biri balıktır. Yunus'un karnında kaldığı, Musa'nın yolculuğu esnasında unuttuğu, İsa'nın mucize ile binleri doyurduğu balık... Balığın neyi sembolize ettiğini anlamak kolay değildir, çünkü balık yönsüz ve rasgele hareket eder. İlk bulduğu yeme hemen gelir, unutkandır ve amaçsızdır. Ve belkide tam bu nedenle insanı en iyi ifade eden simgedir. Çünkü balık deryanın içinde, deryadan habersizdir, tıpkı gafletinin karanlığında yaşayan insan gibi.

Bu semboller aleminde balık insanın büründüğü her hali, giyindiği her esvabı, kabul ettiği her elbiseyi içinde barındırır. Balık, insan vücudunu sembolize eder. Uterusun içindeki küçük bedeni ile balıktır insan. İlk başta sudan ibarettir ve meni olarak yüzen yine o balıktır. Beyin olur, tuzlu bir denizin içinde yüzer. Ağızda dil balıktır mesela, cennette yılan suretindeki Mesih gibi... Yörüngede yüzen yıldızlar birer balık gibidir. Ve düşünceler Kuantum denizinin balıklarıdırlar. Böyle olunca da Kâbe etrafında tavaf eden hacıları da yüzüyor olarak düşünebiliriz elbette.

Velhasıl denizde çok balıklar vardır, ancak sadece insanın oltasına takılanlar insan olma hünerini göstereceklerdir. Çok insanlar olduğu gibi, her birinde ayrı ayrı beliren niyetler de çoktur. Umulur ki niyeti Hak olanlar varlığına rücu ederek aslına kavuşma muvaffakiyetini göstereceklerdir. Rablerinin izniyle..."

Derinlikler Sanat Merkezi adres:
Teşvikiye Cad. Nar Apt. No:59 Kat:2 Teşvikiye
Tel: (0212) 291 82 55
info@derinliklerart.com
www.derinliklerart.com

• Doğumlar, vefatlar, evlilikler, başarılar, etkinlikler, açılan sergiler ve vakıf üyelerimizle ilgili diğer her konuda bizi lütfen haberdar edin.

info@anadoluaydinlanma.org

Tinin Görüngübilimi

Georg W.F. Hegel

Yayınevi: İdea Yayınevi
528 sayfa

Bu cilt bilginin oluş sürecini sunmaktadır. Tinin Görüngübilimi bilginin temellendirilmesi üzerine ruhbilimsel açıklamaların ve ayrıca daha soyut tartışmaların yerini alacaktır. Bilim için hazırlığı onu yeni, ilginç ve ilk felsefe bilimi yapan bir bakış açısından irdelemektedir. Tinin değişik şekillerini, onun arı bilgi ya da saltık tin oluş yolundaki duraklar olarak kapsamaktadır. Bu bilimin ana bölümlerinde –ki bunlar da yine altbölümlere ayrılmaktadırlar– bilinç, özbilinç, gözlemci ve etkin us, tinin kendisi (törel, ekinsel ve ahlâksal tin olarak ve sonunda değişik biçimlerindeki dinsel tin olarak) irdelenmektedir. Tinin görüngülerinin ilk bakışta kendisini bir kaos olarak sunan varsıllığı, onları (mantıksal) zorunluluklarına göre sunan bilimsel bir düzen içersine getirmekte, öyle ki burada eksik olanlar çözülerek sonraki gerçekliklerini oluşturan daha yüksek görüngülere geçmektedirler. Son gerçekliği ilk kez dinde ve daha sonra bütünün sonucu olarak bilimde bulmaktadırlar. Önsözde yazar kendisine felsefenin şimdiki duruş noktasından gereksinimleri olarak görünenler açısından görüşlerini açıklamaktadır: Dahası, bugün felsefeyi değersizleştirmekte olan felsefi formüllerin kofluk ve uygunsuzlukları ve felsefe ve öğreniminde önemli olan yanlar üzerine görüşlerini bildirmektedir. (Arka Kapak)

Arı Usun Eleştrisi

Immanuel Kant

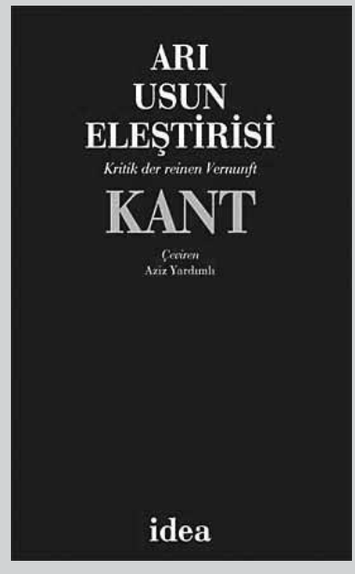

Yayınevi: İdea Yayınevi
788 sayfa

Kant 22 Nisan 1724'te Doğu Prusya'da Königsberg'de doğdu. Lutherci bir aileden geliyordu, babası bir saraçtı ve sekiz yaşında Pietist bir okula (Collegium Fridriciamum) verildi. Latinceyi burada sekiz yıl süren temel eğitimi sırasında öğrendi. 1740'da Königsberg Üniversitesi'nde felsefe, matematik ve bunların yanı sıra fizik ve tanrıbilim eğitimi gördü. Geçimini sağlaması güçtü ve 1755'te bir Privatdozent olarak aynı üniversitede 15 yıl sürecek olan öğretmenliğine başladığında öğrencilerinden aldığı ücret yeterli olmadığı için bir süre kitaplarını satarak geçinmek zorunda kaldı. 1770'te metafizik ve mantık profesörü oldu. Felsefeden çok doğa bilimlerine ilgi duyardı. Fransızca da yazmış olan Leibniz'i bile ancak Wolff ve Baumgarten aracılığıyla ikinci elden tanıdı. Newton'u okur ve savunurdu ve gökbilime ilgisinin ölçütü daha sonra evrenin kökeni konusunda Kant-Laplace kuramı olarak bilinecek olan kurama katkılarıdır. Latin klasiklerden özellikle Lucretius'u okumayı severdi. Yaşamında, Rousseau'nun Emile'ini okurken gündelik dizeminin tekdüze akışını bozarak haftalarca eve kapanması dışında hiçbir dramatik olay yoktur ve doğduğu kentten bile yalnızca yüz km. uzaktaki bir kasabaya yaptığı yolculuk dışında hiç ayrılmadı. Yalnızca sabahları olmak üzere dolu dolu bir pipo içer, havadan sudan konuşmayı çok severdi. Yaşamının düzeninde bir saat gibi dakikti. Hiç evlenmeyen Kant sıradan bir yaşamın sıradan bir insanıydı. "Eleştirel" dönemine dek, yaşamında daha sonra modern Avrupa felsefesinde öylesine belirleyici olacak bir düşünürden beklenebilecek hiçbir idealizm, hiçbir tutku yoktu; giderek Protestan çileciliğini rahatsız edecek bir heyecan bulmak bile olanaksızdır.

"Arı Usun Eleştirisi" 1781'de çıktı ve ilk tepkiler olumsuzdu. İkinci ve gözden geçirilmiş yayım 1787'de çıktı ve bunu çok geçmeden 1790'da bir üçüncü basım, 1794'te bir dördüncüsü, bir yıl sonra izinsiz bir basım ve 1799'da beşinci basım izledi. Sonuç, felsefenin bir kez de Alman dilinde doğuşunun başlangıcı oldu. Kant'ın zamanı azdı ve hızla yazdı:

Bir Bilim Adamı Olarak Ortaya Çıkabilecek Gelecek Bir Metafizik İçin Önsöylemler (Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik die als Wissenschaft wird auftreten können) (1783);
Kılgın Usun Eleştirisi (Kritik der praktischen Vernunft) (1788);
Yargının Eleştirisi (Kritik der Urteilskraft) (1790);
Salt Us Sınırları İçersinde Din (Die Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft) (1793);
Ahlâk Metafiziği (Die Metaphysik der Sitten) (1797).

Kant değerli bir felsefecinin değerbilir bir ekinde duyabileceği mutluluğu duyarak öldü (12 Şubat 1804). Ve dünya için tam yanıtlar bırakmamış olsa da, bir yanıta olan inancı bozmamaya özen gösterdi, giderek eytişimi modern Avrupa bilincinde yeniden dirilterek felsefi çabayı bir kez daha o çok umutsuz olduğu gerçekliğe yaklaştırdı. Onunki insan ussallığına ve dolayısıyla özgürlüğüne duyduğu güvenin önüne geçemeyen zoraki, giderek yapay bir kuşkuculuktu, çünkü varoluşun anlamına sıkı sıkıya sarılmıştı, çünkü onun için varoluşa sürekli hayranlık ve saygının iki sonsuz kaynağı vardı: *"Üstümdeki yıldızlı gökler ve içimdeki ahlâksal yasa."*

Aziz Yardımlı (Tanıtım Yazısı)

Vedalar (2. Bölüm)

Nilgün Çevik Gürel

Geçen bölümde en eski kutsal metinler olan Vedalar'ın ortaya çıkış yerinden bahsetmiştik. Bu bölümde ise Eski Önasya Dilleri ve Arkeolojisi ana bilim dalından mezun Doç. Dr. Kürşat Demirci'nin Vedalar ile ilgili yaptığı bilimsel araştırmaları topladığı "Hinduizmin Kutsal Metinleri Vedalar" adlı eserinden Vedalar'ın kelime anlamı ve içeriği hakkında kısaca bilgi verdikten sonra diğer bölümlerde bu içerikleri biraz daha detaylı inceleyeceğiz.

Vedalar'dan yaklaşık 2000 yıl sonra ortaya çıkan Hinduizm'e ve onun kutsal metinlerine inanan ve kabul edenler Hindu olarak adlandırılırlar. Sanskrit dilinde "Hindu" kelimesi "Nehir" (İndus Nehri) anlamına gelen "Sindhu" kelimesinden türetilmiştir. H harfinin düşmesi ile Grekçeye "India" olarak geçmiştir. Nehir için kullanılan bu kelime zamanla tüm Hindistan için kullanılmaya başlanmıştır.

Diğer kutsal metinler olan Brahmanalar ve Upanişadlar da Vedalar'dan sonra meydana gelmiştir. Brahmanalar kurban ve tek tanrı inancını, Upanişadlar ise panteizm, (Doğa Tanrıcılık, Evrenin bütününü Tanrı olarak kabul eden görüş) tek tanrılı bir imanı konu alır. 4 Veda'yla ilgisi olmayan fakat Vedalar'ın tefsiri kabul edilen Brahmanalar, Upanişadlar ve Puranalar Vedik literatür kapsamında geçerken, çok tanrıcılıktan bahseden Vedalar ayrı olarak incelenir. Vedalar yaratılmamış ve ebedi kelâmdır. Bilgi Hindu inancına göre ruh dünyasından, Tanrı Krişna'dan gelir. Vedalar'da ilahiler şeklinde olan metin, rahipler tarafından çeşitli ilahi güçlere adanan dualar, şarkılar ve deyişlerden ibarettir. Hindular, rahiplerin metinleri vahiy yoluyla aldıklarına inanırlar.

Sanskritçe "bilgi" anlamına gelen "Veda" (Vid) kelimesi, Grekçede *"foida"*,

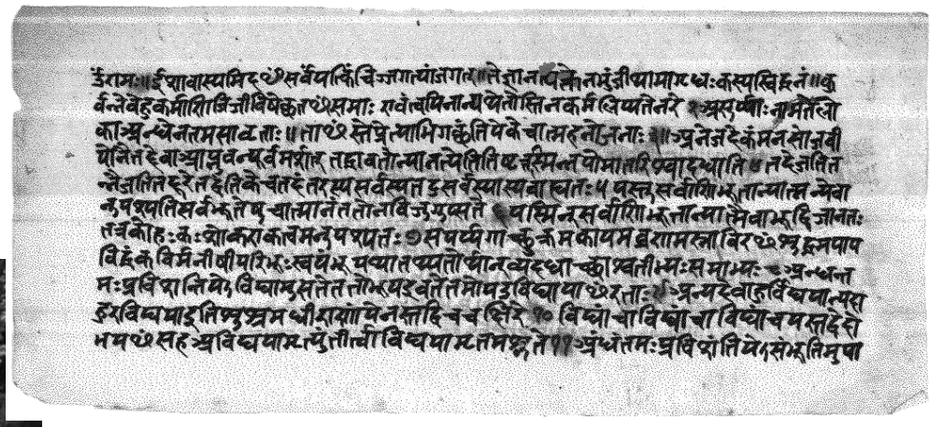

Almancada *"weis"*, eski İngilizcede *"wit"* ve Latincede *"video"*, bilmek anlamına gelir ve bu Sanskrit kelimeden türetilmiştir.

Heinrich Zimmerin "Hint Felsefesi" eserinde ise Vedalar'ın ana konusu, son birliği sürekli aramaktı. Bu birlik dünyanın çokluğunu oluşturmaktadır. Brahmanik düşünce, duyular dünyasının güçlerinin ve biçimlerinin aynı zamanda muhalefet ve özdeşlik çelişkisinde bulunmaktaydı. Amaç bütün nesnelerin ardında, içinde

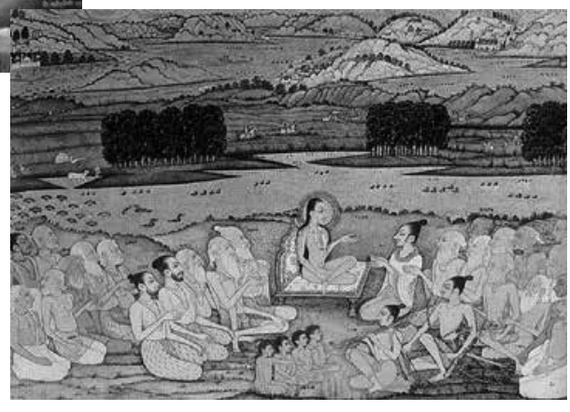

ve önünde gizli olan kudretin kaynağını tanımaktı. Çoğalan ve çeşitlenen cevheri ve kendi kişisel varlığımızın ortaya çıktığı kaynağı bulmaktı. Onu tanımak; korkusuzluğuna, mutluluğuna, ölümsüzlüğüne, tükenmez gücüne katılmak anlamına gelir. Oraya ulaşabilmek demek; belli bir ölçüde ölümün ve dünyevi kişisel varlığın acizliğini yenmek anlamına gelir. Bu o dönemlerde çok önemli bir istekti, çünkü Ari kavimleri Hindistan'a göçleri sırasında ve sonrasında devamlı savaş halindeydi. Eğer birey rolünü, zevk ve acı dolu hayata katılışının anlamını kavradığı, ölüm ve doğumun acılarını görürse, kişisel umutların üzüntüsüne ve düş kırıklığına uğramaz. Eğer insan, içinde taşıdığı benliğiyle, öz varlığıyla bağlantı kurarsa tanrısal, kozmik güce ulaşır ve bütün korkuların, mücadelelerin ve talihin üstünde kendi merkezinde dingin ve sağlam kalır. Bu hedefe ulaşmak Vedalar'ın tek amacıdır.

Vedaların ilk sözü Rabbin kendi tarafından söylenmiştir: *"Tanrı en mükemmel (purnam) olduğuna göre O'nun varlığının maddi doğanın kanunlarına bağlı olması beklenemez."*

Bilgide (Veda) ilk öğretilen Brahman'dır (Tanrı). Mahabharata destanının bir parçası olan Bhagavat Gita adlı esere göre bilginin (Veda'nın) amacı Krişna'yı, yani Brahman'ı bulmaktır. Vedalar ortaya çıktığında yazılı olmasına gerek yoktu, çünkü insanlar bir kez işittiği bilgiyi unutmayacak bir zekâya sahipti. Fakat zamanla o bölgedeki uygarlık çoğalıp diğer bölgelere yayılmaya başladıktan sonra Vedalar'ı yazıya geçirme ihtiyacı doğmuştur ve 5000 yıl önce Vyasadeva, Veda'yı 4 bölüme ayırmış ve şakirtlere (talebe, şükreden) sorumluluğu vermiştir.

Başka bir kutsal metin olan Mahabharata'yı (Büyük Bharata savaşını anlatır) yüksek seviyede olan bir aileden doğan "*dvija*" ve "*bandhu*"lara verdi.

Ayrıca Vyasadeva, Vedalar'ı âlimler ve filozoflar için "Vedanta Sutra" adlı bütün bilgileri içeren bir eserde toplamıştır.

Vedalar ilahiler şeklinde rahipler tarafından tanrılara adanan dualar, şarkılar ve deyişleri içerir. Dört bölümden oluşur, M.Ö. 1500 tarihlerindeki Rig Veda ilk Veda'dır ve M.Ö. 1000 tarihlerinde ise Atharya Veda sondur. Temel konu tanrılara sunulan övgüler, dilekler ve büyüleri içerir. Kısaca Vedalar'ın içerdiği konular şu şekilde sıralanabilir: Rig Veda: İlahi Bilgi, tanrılara sunulan övgüler, Sama Veda: Melodi bilgisi, Yacur Veda: Kurban bilgisi, Atharya Veda: Büyü ve sihir formüleri bilgisi.

nilcvk@gmail.com